

મુંબઈ ઇલાકાના મેજિસ્ટ્રાન ડિરેક્ટર ઓવ પબ્લિક
ઇન્સ્ટ્રક્શન સાહેબે મંજૂર કરેલો.

સિંધ પ્રાંતનો ઇતિહાસ.

રચી: - પ્રસિદ્ધ કરનાર

હેમનદાસ સુખરામદાસ લોહા,

લેટ હેડમાસ્ટર,

ગુજરાતી સ્કુલ કરાંચી.

પાંચમી આવૃત્તી

૨,૦૦૦ પ્રત.

આ આવૃત્તી પ્રસિદ્ધ કરનાર એલારામ એસ. લોહા,

“ધી નેશનલ” પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં એ. ખ. સીધવાએ છાપ્યું.
ફ્રીઅર સીટ કેમ્પ કરાંચી.

સન ૧૯૨૧

કિંમત ૮ આના.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૫૨૨

વર્ષિક

પુસ્તકનું નામ સિંધ પ્રાંતનો ઇતિહાસ

વિષય મહુદ:૮૪૪:૮૨૩૩:૪.૪૨૦

स्वर्गवासी रा. रा.
 श्री. हेमनदास सुप्ररामदास लोडा कर्ता

Sanctioned by the Director of Public Instruction, Bombay.

HISTORY OF SIND IN GUJARATI

TRANSLATED FROM THE HISTORY OF SIND

BY

RAO RAHADUR
ALUMAL TRICAMDAS, B.A.,

BY

HEMANDAS SUKHIRAMDAS LODA,
LATE HEAD MASTER,

Gujarati School No. II, Karachi.

Fifth Edition—2,000 Copies.

Published by Chellaram, H. Loda.

*Registered for Copy-right under the Government
of India's XVI of 1867.*

KARACHI :

PRINTED AT THE "NATIONAL" PRESS.

1921.

(All rights reserved.)

Price 8 Annas.

મુંબઈ દલદાના મેહરબાન ડિરેક્ટર ઓફ પબ્લિક ઇન્ફર્મેશન
સાહેબે મંજૂર કરેલો.

સિંધ પ્રાંતનો ઇતિહાસ.

રચી:—પ્રસિદ્ધ કરનાર

હેમનદાસ ગુજરામદાસ લોહા,

લેટ હેડમાસ્ટર,

ગુજરાતી સ્કૂલ કરાંચી.

પાંચમી આવૃત્તી ૨,૦૦૦ પ્રત.

આ આવૃત્તી પ્રસિદ્ધ કરનાર ચેલારામ એચ. લોહા.

“ધી નેશનલ” પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં છાપ્યું.

સન ૧૯૨૦

કિંમત ૮ આના

ગુજરાત સાહિત્ય સંઘ
ગુજરાતી સાહિત્ય સંઘ
પ્રસ્તાવના
૧૯૨૨

આજ કેટલોક સમય થયાં મુંબઈ ઇલાકાના જુદા જુદા પ્રાંતોની પ્રાથમિક શાળાઓમાં મે. ડિરેક્ટર આર્. પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન સાહેબના ઠરાવ મુજબ શરૂઆતમાં તે તે પ્રાંતોને ઇતિહાસ ચલાવવામાં આવે છે. આ ઠરાવ મુજબ સિંધ પ્રાંતની પ્રાથમિક નિશાળોમાં અત્રેના મે. એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબે સિંધ પ્રાંતનો જ ઇતિહાસ ચલાવવાનો હુકમ કર્યો છે. પણ ગુજરાતી ભાષામાં એ પુસ્તકની ખામી હોવાને લીધે સિંધની ગુજરાતી નિશાળોમાં શિશુકોને ઘણી અગવડો વેઠવી પડે છે. આ અગવડો દૂર થાય એવા હેતુથી મે આ પુસ્તક તૈયાર કરી સિંધના મે. એ. ઇ. સાહેબ મારફત મહેરબાન ડિરેક્ટર આર્. પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન સાહેબ તરફ મોકલાવ્યું. જે તેઓ સાહેબે સિંધની ગુજરાતી સ્કૂલોમાં ચલાવવા માટે મંજૂર કર્યું. મંજૂરી મળવાનો હુકમ મે. એ. ઇ. સાહેબ તરફથી મળતાં આ પુસ્તક બનતી ત્વરાથી બહાર પાડ્યું છે.

હેમનદાસ મુખરામદાસ લોહા,

અધ્યક્ષ

હેડમાસ્ટર ગુજરાતી સ્કૂલ નં. ૧. કરાચી

કરાચી તારીખ ૧ એપ્રિલ ૧૯૦૦

બીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના

મુંબઈ ઇલાકાના મહેરબાન ડિરેક્ટર એવ પબ્લિક
ઈન્સ્ટ્રક્શન સાહેબ પોતાની ઇંગ્લેન્ડ હંકમ નં ૯૫૭૪ પુના
તા. ૭ મી માર્ચ ૧૯૦૨ થી જાણાવે છે કે તેઓ સાહેબે આ
પુસ્તક ઇલાકાની સ્કૂલ લાઈબ્રેરીઓ માટે પણ મંજૂર કરી
મુંબઈની ગવર્નમેન્ટ સેક્રેટરી બુક ડિપોના કમિશનર સાહેબને
પુસ્તકોની યાદીમાં દાખલ કરવાનું ફરમાવેલ છે.

આ આવૃત્તિ બહાર પાડવા અગાઉ ઘણા શિક્ષકો તર
ફથી સુચના કરવામાં આવી કે હીજરી સન અને ઇસ્વી સન
બન્ને હોવાથી છાકરાઓને વાંચવામાં શુંચવાય પડે છે. તેથી
હીજરી સન આ આવૃત્તિમાંથી કાઢી નાંખેલ છે.

કરાંચી મ્યુનિસિપલ

ગુજરાતી સ્કૂલ

નં. ૨ જો.

તા ૧ લી જુન

સને ૧૯૦૩

દેમનદાસ સુખરામદાસ લોડા

હોડમાસ્તર

ત્રીજી પ્રસ્તાવના

મારે આ વખતે ઘણીજ દિલગિરીથી જણાવવું પડે નો કે આ પુસ્તકના કરતા મારા પિતાશ્રી મિ. હેમનદાસ સુખરામદાસ લોડા આ કાની દુનિયામાંથી તા. ૨૧ મી માર્ચ ૧૯૧૭ના રોજે પરલોક પધાર્યા, તેઓશ્રીએ લગભગ ૪૦ વરસ સુધી એડ્યુકેશનલ ડિપાર્ટમેન્ટમાં ખાતરી પાતાનું કામ કરીયું છે. એઓશ્રી ૧ લી માર્ચ ૧૯૧૬ માં રીટાયર થયા હતા. તે પછીનો સમય પણ તેઓએ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષાઓનાં પુસ્તકોનાજ સંસર્ગમાં ગાળ્યો હતો—જે કે પોને સિંધના રહીશ છતાં એમને ગુજરાતી કેળવણી અને ભાષા ઉપર એટલો પ્રેમ હતો કે તેઓએ કેળાવણીનો પ્રચાર કરવામાં આખી જીંદગી પર્યંત અથ ભાગ લેતાં હતા. મારે એમના ઉપરના ગુણોને લક્ષમાં લઈ એમની લાંબી સર્વીસ તથા લાયકાતની કદર શનાસી કરી, કરાંચીની મહેરબાન મ્યુનિસિપાલ્ટી તથા મ્યુનીસીપલ સ્કુલ બોર્ડ જે સ્કુલમાં એઓશ્રી હેડ માસ્તર હતા સ્કુલ એમના નામ ખાતર એમના નામ ઉપર રાખી છે. જે હમણાં હેમનદાસ એસ. લોડા મ્યુનિસિપાલ ગુજરાતી સ્કુલ કલેવાચ છે. તેથી આ ઉપકારના મારે ઘણો અમે તેમનો બહુ ઉપકાર માનીએ છીએ—મી. હેમનદાસ આપની પાછળ જે પુત્ર ૧ મી. ચેલારામ. એચ લોડા અને ૨ મી. ડી. એચ. લોડા બી. એ. એલ. એલ. બી. મુદ્રી ગયા છે જે વકીલાતને ધંધો કરે છે. આ પુસ્તકની છેલ્લી આવૃત્તિને ઘણો વખત વિવાદી પુસ્તક મળવાની અછત જ્યારે મારે જણાઈ ત્યારે આ પુસ્તક માન પુર્વક મારા પિતાશ્રીના માન ખાતર મેં મારા હાથમાં લઈ આપ-ટુ-ડેટ જરૂરી વધારો કરી બહાર પડ્યું છે.

કાંચી,
તા. ૩૧મી એપ્રિલ ૧૯૨૦.

ચેલારામ હેમનદાસ
લોડા.

સિંધપ્રાંતનો ઇતિહાસ.

દેશનું વર્ણન.

સિંધદેશ સિંધુનદીના જન્મે કંઠા ઉપર આવેલો છે, આથી તેનું નામ સિંધ પડ્યું છે. એ સિંધુનદીને મેહેરાણ કે મોટો દરીઓ પણ કહે છે.

સીમા.

સિંધદેશની ઉત્તરે બલુચિસ્તાન, કેલાત, પંજાબ, અને લાહલપુરનો કંઈક ભાગ છે. પૂર્વે લાહલપુર, જેસલમીર અને જંઘપુર છે. દક્ષિણે કચ્છનું રણ અને અરબી સમુદ્ર છે. પશ્ચિમે કેલાત છે. સિંધદેશની લંબાઈ કોહિરીકાટથી કશમોર સુધી ૩૪૦ માઈલની છે; અને પહોળાઈ રાસલમારીથી રાવતસર સુધી ૨૬૦ માઈલની છે. દેશનું ક્ષેત્રફળ ૫૨૮૬૭ ચોરસ માઈલ છે. અને વસ્તી ૩૫,૧૩,૪૩૫ માણસોની છે.

સિંધપ્રાંતનો પ્રાચીન ઇતિહાસ.

સિંધપ્રાંતના પ્રાચીન ઇતિહાસની કંઈ પણ ખબર હાથ લાગતી નથી. પણ સિકંદરના હિંદમાં આવવાના વખત પહેલાંનો એક દાખલો મહાભારતમાંથી મળી આવે છે, એ ઉપરથી જણાય છે કે જ્યારે કૌરવ પાંડવ વચ્ચે પોતપોતામાં ઝગડો ચાલતો હતો ત્યારે સિંધદેશમાં જયદ્રથ રાજાની હકુમત ચાલતી હતી. આ રાજાએ કૌરવોની મદદે આ દેશમાંથી પોતાનું લશ્કર

* વસ્તીના આંકડા ૧૯૧૧ ના વસ્તીપત્ર પ્રમાણે છે.

મોકલાવ્યું હતું. આ શિવાય વધારે ખર્ચ મળી શકતી નથી.

પણ જ્યારે સિકંદર બાદશાહ પાંચમી જીતી લીધા પછી આ દેશમાં આવ્યો ત્યારે આ દેશ કંઈ એક જણના હાથ નીચે નહોતો પણ બુદ્ધ બુદ્ધ લાગોમાં બુદ્ધ હાકેમો હતા. શિકારપુરનો હાકેમ સ્વતંત્ર હતો, સેવણની નીચેના લાગમાં બીજા કોઈ હાકેમની હકુમત હતી, અને સામંતના નામે એક શાહબંદાની હકુમત બરોહી ટેકરીની ઉત્તર અને પૂર્વમાં હતી; જેની હદ સેવણ શહેર સુધી હતી. સિંધુનદીના ડેલ્ટા* સુધી પટાળી લોકો રાજ્ય કરતા હતા.

કેટલાએક કહે છે કે સિકંદરનો સિંધમાં આવવાનો હેતુ સિંધુ નદીમાં વહાણવટી કરવા શિવાય બીજા ન હોતો. કેમકે જો તે વખતના સિંધના હાકેમોએ તેને લાયક માન આપ્યું હોત તો તે લડાઈ ન કરત પણ ગરૂર સિકંદર જેણેકોઈની મગરૂરી સહન કરી ન હોતી તેણે યોગ્ય માન ન મળવાથી સિંધના હાકેમોને એક પછી એક એમ હરાવી પાડ્યા. યુનાની ઇતિહાસ કર્તાઓએ આવું વર્ણન કરેલું છે.

આ પ્રમાણે ફક્ત તેઓનાજ લખાણ ઉપરથી માલુમ પડે છે કે સિકંદરના દિવસોમાં આખો સિંધદેશ કંઈ એક હાકેમના હાથ તળે નહોતો. સિકંદર બાદશાહ ઈ. સ. પૂ. ૩૨૮ માં સિંધમાં આવ્યો હતો. સિંધુ નદીના મુખ સુધી આવવા માટે એ નદીમાં વહાણવટી કરતાં સિકંદરને ૬ મહીના લાગ્યા હતા.

*ડેલ્ટા એટલે નદીના મુખ આગળની ત્રણ ખુણાવાસી જગ્યા.

સિકંદરના દીવસો પછીનો સિંધનો હેવાલ બધો અધકારમાં રહેલો છે; પણ આરબોની હકુમત થયા પછીનું કંઈક બરાબર વર્ણન મળી આવે છે. છતાં કેટલા એક ઇતિહાસ કત્તાઓએ જે હિંદુ વંશોનું વર્ણન આરબોની હકુમતથી અગાઉ લખેલું છે તેની હકીકત નીચે પ્રમાણે છે.

સિંધમાં હિંદુરાજ્યોનો જુનો વંશ.

આરબોએ સિંધ ઉપર મહમદ બિન કાસીમ સફરીના હાથ નીચે ઈ. સ. ૭૧૩ માં ચડાઈ કરી. તે પહેલાં સિંધ દેશ એક હિંદુવંશના તાબામાં હતો. આ વંશની ગાદી અલોરમાં* હતી. આ શહેર સિંધુનદીને કાંઠે હાલના રોહરી શહેરની નજદીક આવેલું હતું. તેમાં સારી ઇમારતો અને સારા મોટા બગીચા શહેરની બાજુમાં તેમજ આસપાસ હતા. કહેછે કે તે હિંદુ રાજ્યની સીમા નીચે પ્રમાણે હતી. પૂર્વમાં કશમીર અને કનોજનું શહેર, પશ્ચિમમાં મકરાન અને ઉમાનનો દરિયા કિનારો, દક્ષિણમાં સુરત (સુરાસ્ટ્રા) નું બંદર અને ઉત્તરમાં કંદાર, સિસ્તાન અને સુલેમાન તથા ફીકાનીયાની ટેકરીઓ. આ રાજ્ય ચાર ભાગોમાં વહેંચાયેલું હતું એ દરેક ભાગનો જુદો જુદો રાજા હતો.

પહેલો રાવ વંશ.

સિંધનો હકુમત રાવવંશના હાથમાં ઈ. સ. ૪૯૫ માં આવી અને ૧૩૭ વરસ સુધી રહી. રાવ દેવાળ આ વંશમાં પ્રતાપી રાજા થઈ ગયો. તેની રાજ્યધાની

* અલોર કે અરોડનું શહેર હાલના રોહરી શહેરની નજદીક બખર અને ખેરપુરના રસ્તામાં હતું.

અલોરમાં હતી. એમ જણાય છે કે તેના વખતમાં
સિંધનું રાજ્ય ઘણું ફેલાયેલું પામ્યું હતું. તેના પછી
આ વંશમાં બીજા ૪ રાજા થઈ ગયા છે.

રાવ વંશના રાજાઓના નામ,

૧ રાવ દેવાજી	૪ રાવ સહારાસ બીજા
૨ રાવ સહારાસ	૫ રાવ સહાસી બીજા
૩ રાવ સહાસી	

એમ લખેલું છે કે આ વંશનો ચોથો રાજા રાવ
સહારાસ બીજા ઈસાનના બાદશાહ નીમરોઝ સાથે કંઈ
અને મકુરાન તરફ હુડકાટ કરવા ગયો હતો, ત્યાં તે
લડાઈમાં માર્યો ગયો; અને તેનું લશ્કર હાર ખાઈ
અલોર પાછું આવ્યું. એ પછી રાવ સહાસી બીજા
ગાદીએ બેઠો આ રાજાએ રાજ્ય સારી રીતે ચલાવ્યું,
રાજા પોતે મુસાફરી કરી પોતાનું રાજ્ય અને દેશ બીજી-
વડથી તપાસેલો, પોતાની એતાને બરાબર વળતે પગાર
આપેલો અને રૈયત પાસેથી ચાકમ કર ઠેરાવી હક્કતા
પ્રમાણે ઉધરાવી લેતો. તેણે અનાજ ઉપરથી તમામ
જકાત માફ કરી હતી અને તેના બદલામાં રૈયત
પોતાના ગર્વે અલોર, સિસ્તાન, હંચ, માથેલો, માડ-
અને સોરીના કિલ્લા બંધાવી આપે એવી શરત કરી હતી,
આ રાજા ઈ. સ. ૬૮૨ માં નિવૃત્તિ મરણ પામ્યો.
પછી તેની રાણીએ તરબીજ કરી ગાંધી રાજાના ચચ
નામના વજરને ગાદીપર બેસાડ્યો.

ચચ એ સલાહનો પુત્ર અસલ રાવ સહાસીને
નોકર હતો જે કે ચચને રાવ સહાસી સાથે કંઈ પણ

સગપણ નહિ હતું તો પણ તેણે ધીમે ધીમે પોતાની અંચળતા અને ચુકિતથી રાવ સહાસીને એટલો તો ખુશ કીધો કે ઈ. સ. ૬૩૨ માં રાવના મરણ પછી તેની ગાદીએ પોતે સહેલથી બેસી શક્યો. આ બિન હકદાર રાજાને ગાદી ઉપરથી ઉઠાડી મુકવા માટે સહાસીના મિત્રોએ રાણા મહારાતના હાથ નીચે એક લશ્કર જોધ-પુર આગળ એકઠું કર્યું. પણ ચંચે તેને સજ્જડ હરાવ્યું.

બીજો બ્રાહ્મણ વંશ.

ચંચ.

આ વંશનો પહેલો રાજા ચંચ બિશુક બ્રાહ્મણ હતો, પણ સહાસી બીજાના વજીર રામરાવની મહેરબાનીથી હજીરી તરીકે રાવની પાસે રહ્યો. તે ચંચળ બુદ્ધિનો અને હુન્નરી હોવાથી રાવને સહેલથી ખુશ કરી શક્યો તેથી રામરાવના મરણ પછી વજીર થયે. રાવના મરણ પછી તેની રાણીની સાથે લગ્ન કર્યા અને ગાદાપતિ થયો. ચંચે પોતાની કારકીર્દીમાં સ્વદેશના તથા બીજા હાકે-મોને હરાવી વશ કર્યા, અને ૪૦ વર્ષ રાજ્ય કરી મરણ પામ્યો.

ચંદાર.

ચંચના મરણ પછી તેને ભાઈ ચંદાર ગાદી ઉપર બેઠો. તે ચંચના વખતમાં તેના તરફથી અલોરનો સુબો હતો. આ રાજાએ પોતાના અમલમાં ગૌતમ-બુદ્ધના ધર્મનું પ્રતિપાલન કર્યું અને તે ધર્મનાં ઘણાં મંદિરો બંધાવ્યાં એ સાત વર્ષ રાજ્ય કરી મરણ પામ્યો.

દાહર.

ચંદારની પછી ચંચનો ભાટો દીકરો દાહર સિંધનો

હાકેમ થયો. તેના રાજ્યના ૩૩ માં વર્ષમાં એટલે ઇ. સ. ૭૧૧ માં અરબ લોકોએ સિંધ ઉપર ચડાઈ કરી. સિંહલદ્વિપના રાજ્યે કંઈ નજરાણું બગદાદના ખલીફ વલીદ બની ઉમીદ વંશને માટે મોકલાવ્યું હતું. આ નજરાણાથી ભરેલાં વહાણોને દેવળ બંદર આગળ ચાંચીઆ લોકોએ લુટ્યાં અને તેમાંનાં કેટલાં એક માણસોને મારી નાંખ્યાં તથા કેટલાં એકને કેદ કર્યા આ ઉપરથી બગદાદના ખલીફાએ પોતાના સુબા હમ્મ-જની માર્ફતે રાજા દાહરની સાથે આ લુટ બાગદ લખાણ ચલાવ્યું. પણ સંતોષકારક ખુલાસો મળ્યો નહિ, તેથી અંતે અરાફનો, હાકેમ મહમદગિન સફરી જે હમ્મજનો જમાઈ થતો હતો, તેને ૬ હજાર માણસનું લશ્કર આપી તથા સિંધુ નદીની આબુબામુનાં શહેરો લેવા સાડ મોકલ્યો.

કેટલાંએક મુસલમાન ઇતિહાસ કત્તાએ લખેછે કે ખલીફા અબદુલ મલીકે કેટલાક વેપારીઓને પોતાને સાડ ખુબસુરત બાંદીઓ અને ચીજો ખરીદ કરવા સાડ મોકલ્યા હતા. એ વેપારીઓએ પોતાનો સામાન એકઠો કર્યા પછી દેવળબંદરથી ઘરતરફ પાછા ફરવાની તૈયારી કરી તેવામાં ચાર લોકોએ તેમના ઉપર હુમલો કર્યો. તેઓમાંનાં કેટલાંએક માણસોને એકાએક મારી નાંખ્યાં, કેટલાંએકને બાંદીવાન કર્યા અને બાકી સામાન લુટી લીધો. આ વેપારીઓમાંથી જે થોડા જીવ લઈને નાસી જવા પામ્યા તેઓએ જઈને ખલીફાને આ દુઃખ દાયક હકીકત સંભળાવી, તે ઉપરથી ખલીફાએ સિંધ ઉપર ચડાઈ કરવા સાડ એક લશ્કર યાર કરાવ્યું.

પણ એટલામાં ખત્રીફાનું મરણ થયું, આ ખત્રીફે મરતી વખત પોતાના વસિયાતનામામાં જણાવ્યું હતું કે મારા છેકરાએ ઉપહું વેર લેવું.

મુસલમાનોની સિંધ ઉપર ચડાઈ અને જીત.

મહમદ ગિન કાસીમ આ ચડાઈ કરવા સારૂ શીરાજમાંથી મોટી ફોજ સાથે ઈ. સ. ૭૨૧ માં નીકળ્યો, અને ઈ. સ. ૭૧૨ ની શરૂઆતમાં દેવળખંદરે * આવી પહોંચ્યો. આવતાવેતજ દેવળખંદર ઉપર ધસારો કરી તે શહેર લીધું અને મુસલમાન કેદીઓને છોડાવ્યા. ત્યાર પછી અલોર ઉપર ચડાઈ કરી. રસ્તામાં બે લડાઈઓ થઈ તેમાં હિંદુઓ જીત્યા, પણ ત્રીજી લડાઈમાં મુસલમાનોએ હિંદુઓને નસાડ્યા. ત્યાર પછી સિવસ્તાન તરફ સેવણના કિલ્લાપર તેણે ચડાઈ કરી અને સેવણ તાબે કર્યું.

તે પછી મહમદ ગિન કાસીમ નૈઝનકોટ (હૈદરાબાદ) તરફ ફરી આવ્યો અને ત્યાંથી પાછો અલોર તરફ આવ્યો. આખરે રમજાન મહીનાની ૧૦ મી તારીખે એટલે ઈ. સ. ૭૧૨ માં અલોર આગળ એક મોટી લડાઈ થઈ. સવારથી સાંજ સુધી યુદ્ધ થયું તેમાં રાજા દાહર જે હાથી ઉપર ચડી લડતો હતો તેને ઓચિંતું તીર લાગવાથી મુર્છિત થઈ નીચે પડી ગયો આ વખત તેનાં માણસોએ રાજાને હાથીપર ન જોવાથી નાસાનાસ કરી અને મુસલમાનો ક્તેહમંદ થયા. મહમદ ગિન કાસીમે

* કેટલાએક કહે છે કે કરાચીવાળા મનોરાતું નામ તે વખતમાં દેવળગામ હતું; અને કેટલાએક કહે છે કે ઠઠા આગળ તે વખત એ નામ હતું ખંદર હતું.

સિંધની રાજ્યધાનીનું અલોર શહેર પોતાના કબજામાં લીધું. આ પ્રમાણે બ્રાહ્મણ વંશની સમાપ્તિ થઈ અને સિંધમાં મુસલમાનોની હકુમત શરૂ થઈ.

અરબોનું રાજ્ય.

અલોર લીધા પછી મહમદ બિન કાસીમે તરતજ શહેરમાં હુટ ચલાવી. દાહરની બે દીકરીઓને કેદ કરી અને બન્નેને હુટના માલ સાથે ખલીફા વલીદ પાસે મોકલાવી દીધી. ખલીફા પાસે પોહોંચ્યા પછી આ છોકરીઓએ પોતાના બાપનું વેર લેવા સારૂ મહમદ બિન કાસીમ ઉપર ખોટું બદીનું તોહમત મુક્યું. હવે તે કાળમાં એવો રીવાજ હતો કે લડાઈમાં કેદ પકડેલી ખુબસુરત બાંદીઓ અને સ્ત્રીઓને ખલીફાના ઝનાન-ખાનામાં દાખલ કરવામાં આવતી અને તેથી જ કોઈ પણ શખ્સ તેઓની કેદ થએલી હાલતમાં તેમની સાથે બેઝદખીથી વર્તાવુંક ચલાવતો તો તેથી ખલીફાઓ ગદુ ગુસ્સે થતા અને અપરાધીઓને ભારે શિક્ષા કરતા. આ કારણથી ખલીફાએ ગુસ્સે થઈ મહમદ બિન કાસીમને પાછો બોલાવી ફરતાથી તેનો જીવ લીધો. કેટલાએક કહે છે કે ખલીફાએ આ બિચારા સિંધના જીતનારનો ગાયના ચમડામાં સીવડાવી મુઝવીને જીવ લીધો હતો. આવી સ્થિતિમાં ત્રીજે દીવસે એ મરી ગયો હતો.

મહમદ બિન કાસીમના મરણ પછી થોડે વખતે ખલીફાને આ ખોટા તોહમત બાબદ ખબર પડી. આથી ખલીફા ધણો દીલગીર થયો અને રાજા દાહરની દીકરીઓના બાળને ઘોડાની પુછડી સાથે બંધાવ્યા અને છોડ

રીઓના જીવ જતાં સુધી ઘોડાઓને બગદાદની ગલીએ ગલીમાં (શેરીઓમાં) દોડાવ્યા. કેટલાએક કહે છે કે દાહરનો દીકરીઓની આ વાત સાચી નથી. પણ ખલીફા સુલેમાને મહમદ બિન કાસીમને મારી નાંખાવ્યો.

મહમદ બિન કાસીમ પછી સિંધને માટે યજીદ નામે સુબો મુકરર થયો પણ તે સિંધમાં આવ્યા પછી થોડા વખતમાં મરણ પામ્યો. તેના મરણ પછી દાહરના દીકરા જેસાએ ગ્રાહ્યણાબાદનું શહેર તથા અરબ લોકોએ સર કરેલાં બીજાં ગામો પાછા લઈ લીધાં. આથી ખલીફાએ એ ગામો પાછાં લેવા સારૂ હબીબને સિંધનો સુબો કરાવી મોકલ્યો.

ઉમરનો ઇસ્તેદાર.

ઈ. સ. ૭૧૭ માં ઉમર બિન અબદુલ અઝીઝ ખીલાફત ઉપર આવ્યો. (એટલે ખલીફ થયો) તેણે પોતાની હકુમતના વખતમાં સિંધમાટે એક ઇસ્તેદાર કર્યો, તેમાં એમ જણાવ્યું કે જે કોઈ હિંદુ મુસલમાન થશે તેને મુસલમાનોના જેવુંજ માન મળશે તે ઉપરથી રાજા દાહરના છોકરાઓ અને બીજા ઘણા હિંદુ રાજ પુત્રોએ મુસલમાની ધર્મ અંગિકાર કર્યો અને અરબી નામો ધારણા કર્યાં.

અબાસ વંશનું રાજ્ય.

ઈ. સ. ૭૫૦ માં બગદાદની હકુમતમાં ફેરફાર થયો. તેથી ઉમીયાવંશની હકુમત તેમના હાથમાંથી નીકળી અબાસ વંશના તાબામાં ગઈ. ઈ. સ. ૮૧૩ માં બસરીન હાઉદ જે બગદાદના ખલીફા વતી સિંધનો હાકેમ

હતો તેણે બંડ ઉઠાયું. અગાસ વંશનો હાફનઅલરસીદ ઘણો બળવાન હાકેમ થઈ ગયો. તેના તરફથી શેખ તુરાબઅલી સિંધનો નવાગ થયો. શેખ તુરાબઅલીએ રાજ્ય ઘણું વધાયું. પણ તરતજ ઈ. સ. ૭૮૭ માં સિંધમાં મરણ પામ્યો. તેની કબર હમ્મુસુધી ઠંઠાથી ૮ માઈલ દૂર દક્ષિણ અનેપશ્ચિમ વચ્ચે એટલે નૈઋત્ય ખૂણે છે.

અરબોના જોરનું કમતી થતું અને તૂટી પડતું.

બલીકાઓ તરફથી જે જે સિંધમાં હાકેમ થયા તે બધાની બલીકા ઉમરની પછી રાજ્યગાદી મનસરામાં ચાલતી આવી. પણ બલીકા મઅતશના પછી બલીકાઓનું બળ ઓછું થતું ચાલ્યું; અને ઈ. સ. ૮૭૧ થી જ્યારે બલીકા મઅતમદે સિંધની હકુમત યાકુબલાહઝને આપી તે દિવસથી બલીકાઓની હકુમતનો તદ્દન નાશ ગણવામાં આવતો હતો. યાકુબલાહઝ ઈ. સ. ૮૭૬માં મરણ પામ્યો તેના પછી સિંધની હકુમત તૂટીને બે ભાગ થયા એકની રાજ્યગાદી મનસરામા અને બીજાની મુલતાનમા થઈ. મનસરાની હદ અલોરના દરીઆથી મુલતાન સુધી હતી અને ત્યાંથી મુલતાનેની હદ શરૂ થઈ હતી. મનસરાના હાકેમ હલારી વંશના હતા. તેઓને અમીર અથવા કોઈ કોઈ વખત મલીક કરી કહેતા. અલોર મનસરાની રાજ્યધાની હતી. અલોરગામ પહોળાઈમાં મુલતાન જેવું હતું અને તેની આસપાસ બે દિવાલો હતી. વેપારને માટે પણ તેવખતમાં આ મુખ્ય શહેર હતું. તે સમયે સિંધના માણસોનો ખરેખરે ઈરાકના માણસોના જેવો હતો.

અરબોના બળનો નાશ.

સિંધના અરબી હાકેમોને સિંધમાંથી ઘણી પેદાશ નહોતી. ખાવા પીવાની અને બીજી જરૂરીઆતી ચીજો ખરીદ કરવા ઉપરાંત તેઓની પાસે માત્ર નજીવી રકમ બચતી. આ પ્રમાણે તેઓની પાસે કંઈ નહોતીથી બીજાઓના હુમલાથી પોતાનો બચાવ કરવાને અશક્ત હતા. તેથી થોડા વખતમાં કરમેસીયાના લોકોએ તેમને સિંધમાંથી નસાડી મૂક્યાં. આ લોકોમાં મુસલમાની ધર્મથી બ્રહ્મ થએલા અરબ વિગેરે પરદેશીઓ હતા. પોતાના સ્વદેશમાં નબળા પડી ગયેલા હોવાથી અને સિંધના રાજ્યને કમજોર થયેલું જોઈનેજ આ વંશના લોકો સિંધ લેવા આવ્યા હતા, અને તેમજ મોવાથી સિંધનું રાજ્ય ઇ. સ. ૯૮૫ માં તેમના કબજામાં આવ્યું. ઇ. સ. ૧૦૨૪ માં મહમદ ગીજનવીએ સિંધ જીત્યું ત્યાં સુધી એટલે ૩૬ વર્ષ સુધી સિંધની હકુમત આ લોકના હાથમાં રહી.

અરબ લોકોના રાજ્યમાં સિંધની સ્થિતિ.

અરબ લોકોના વખતમાં સિંધના લોકોની સ્થિતિ સારી હોય એમ માલૂમ પડતું નથી.

૧. અરબ લોકોના રાજ્યની શરૂઆતમાં દીવાનો તથા હિસાબી કામ અગાઉની માફક દેશીઓનાજ હાથમાં રાખવામાં આવ્યું હતું. કારણ કે એ કામ ઉપર દેશી માણસોનીજ અબત્યારી કાયમ રાખવાથી સગવડતા લાગતી હતી. અરબલોકો સિંધના માણસોની ફોજ તૈયાર કરીને દૂરના મુલકમાં યુદ્ધ કરવાને મોકલાવતા હતા.

૨. અરબી અમલદારોને લુટકાટ સિવાય બીજી કંઈ આવડતું નહોતું. અસલ જીવ પામનારા અરબ લોકોને કોઈ પણ પ્રકારનો અડચણ નહોતી. તેઓની પાસેથી બીજાં માણસોની માફક કર લેવામાં આવતો નહિ; પણ ઉલટી તેઓને ધનામમાં જાગીરો મળેલી હતી. માત્ર લડવાનું કામ હમેશાં કરવાને તેઓ બંધા-મથા હતા. આ મળેલી જમીનોનો આબાદીનો કાર-ભાર પણ તે લોકોએ દેશીઓનાજ હાથમાં રહેવા દીધો. આ જીતેલા દેશનો ધણો લાગ અરબ લોકોએ પાક અને દેવસ્થાનને બક્ષોસ આપ્યો.

૩. અરબ લોકોના રાજ્યમાં સિંધના માણસો ઉપર કોઈ પણ વખતે મુસલમાની ધર્મનો જોરજુલમ નહોતો. આવી અરદાશ લેતા તે કંઈ ખુશીથી નહિ પણ લાચારીથીજ લેવી પડતી. સિંધના માણસોને પોતાના ધર્મ અને રસમો ઉપર ચાલવાની ગીજની અને બીજા દેશના લોકો કરતાં વધારે છૂટ હતી. પણ જ્યાં જ્યાં મુસલમાનોનું જોર ચાલતું ત્યાં ત્યાં પોતાનો ધર્મ વધારવામાં અને બનતો જુલમ કરવામાં એ લોક કયાશ રાખતા નહિ.

૪. અરબી લોકોએ જ્યાં લાગ કાઢ્યો ત્યાં તે કયાશ જરાપણ રાખી નથીજ દેવળખંદરમાં હિંદુઓના દેવા-લયો તોડી પાડી તે પર મસજિદો બંધાવી અને શહરમાં ત્રણ દિવસ સુધી કતલ ચલાવી. નેરનકોટના લોકોએ ખુશીથી તેમની આજુ માની હતી છતાં તેમની પણ તેવીજ દશા કરી. અલોરમાં કતલ કરી નહોતી તોપણ ત્યાંના લોકો ઉપર બહુજ લારે કર રાખવામાં આવ્યો હતો.

અરબોની પેદાશ.

મુસલમાન હાકેમોને સિંધમાં પેદાશના મુખ્ય ત્રણ રસ્તા હતા (૧) જમીનનો કર (૨) માથાવેરો અને (૩) લમગી (ખંદરની જકાત) પણ અરબોના દિવસમાં સિંધની પેદાશ ઘણું કરીને જમીનનો કર હતો. સિંધ અને મુલતાનની પેદાશ આ ત્રણ જાતના કરમાંથી એક કરોડ પંદર લાખ દ્રામ (૧૧૫૦૦૦૦૦) કે સુમારે સત્તાવીસ લાખ (૨૭૦૦૦૦૦) રૂપીઆ હતી. ખલીફાઓ તરફથી હકુમત કરતા સિંધના હાકેમો શ્રીઉલ-હકીતમકાતેદાર (ખરેખરા ઇબ્રાહીમ) હતા. તેઓ મુકરર કરેલી અમુક રકમ ઉપર સિંધનો ઇબ્રાહીમ લેતા હતા. અને તેટલા પૈસા ખલીફાઓને પહોંચાડતા હતા. પોતે પછળથી વસુલ કરી પોતાના કામમાં લેતા. શરાબ, માછલી, ખજુર, અંશુર અને બગીચાઓની; ઉપજ ઉપર પણ કર હતો.

માથા વેરો એટલે જજીઆ વેરો.

માથા વેરાનો કર મુસલમાનો સિવાય બિન બધા પાસેથી વસુલ કરવામાં આવતો હતો. આ કરની વસુલાત કરવામાં ચૂકવું તેને અરબોલોકો કુફર એટલે અધર્મ સમજતા હતા.

પહેલા ખલીફા ઉમરના દિવસોમાં દર તવંગર માણસ ઉપર દર વર્ષે ૪૮ દ્રામ કર ઠેરાવ્યો હતો અને દર મહેનતુ માણસ પાસેથી ૧૨ અને મધ્યમ સ્થિતિના માણસ પાસે ૨૪ દ્રામ લેવામાં આવતા. સ્ત્રીઓ અને બાળકો વગેરે જેઓ રજવાને અશક્ત હતાં તેમની પાસેથી આ કર લેવામાં આવતો નહિ. વળી કેટલીક એક જાતો

પાસેથી તો નવાઈ જેવા કર લેવામાં આવતા હતા. દાખલા તરિકે જવ લોકો કે જેઓ સેવણુની નજદીક અરણની પેટ્ટી પાર રહેતા હતા તેઓ જ્યારે હાકેમની તાજીમ કરવા અને માન આપનાર આવતા હતા ત્યારે સાથે એક કૂતરો હાકેમને ભેટ મૂકવા લઈ આવતા, આવી રીતે તરેહ તરેહના કરો ભાટીઆ, લુહાણા, સોની, જાંદાર, માધી અને ઘોરની જતો પર નાંખવામાં આવતા.

ઉમર બીજના માથા વેરાની રીત.

જ્યારે ઉમર બીજ બત્રીસ થયો ત્યારે તેને ઉપરનો કર થોડો લાગ્યો. તેથી તેણે માણસોની પેદાશ અને જરૂરી ખર્ચ કેટલો થાય છે તે જોઈ ખરચની રકમ બાદ જતાં બાકી જે વધે તે તમામ માથા વેરાના કર પેટે ઉધરાવવાનો પોતાનો હક છે એમ જાહેર કયું. આ બાબદમાં પણ જે માણસો મુસલમાની ધર્મ સ્વીકારતા તેમની પાસેથી ઉપલો કર લેવામાં આવતો નહિ. માત્ર મુસલમાનો ઉપર તો તે ધર્મ પ્રમાણે ધર્મોદ્દા ટીપ અને સેંકડે અઢી રૂપીઆ જકાતજ લેવામાં આવતી. આ સિવાય તેઓના ઉપર બીજ સજ્જતાઈ નહોતી.

અરબોના વખતમાં સિંધનો વેપાર.

અરબોના દિવસોમાં સિંધનો વેપાર કંઈ કમી થયો નહોતો. અરબ લોકોએ વેપાર એકદમ છોડી દીધો નહિ પણ ઉલટો કાફલાઓની મદદથી ખુરાસાન, અબ-લીસ્તાન, અને સુજસ્તાન સાથે કંદાર અને ગીજનીના રસ્તાથી વેપાર ચલાવ્યો. સમુદ્રની વાટે પણ વેપાર ઘણો ચાલતો જેમ કે સિંધમાંથી જે જણસો તુર્કસ્તાન અને ખુરાસાન જતી હતી તે ઘણું કરીને ચીન, સિલ્હોન

અને મલખારમાંથી આવતી હતી. સિંધુનદીપર વહાણો
ખનાવવા સાડ લાંકડું પણ ત્યાંથીજ આવતું હતું.
અરબસ્તાનથી ઘોડા અથે મોતી પણ સિંધમાં વેચવા
માટે લાવતા હતા.

અરબોનો ઇનસાફ,

જે મુસલમાનો વચ્ચે લડાઈ થતી તો તેનો ઇનસાફ
કાઝીપાસે શરીઅત (મુસલમાની ધર્મના કાનુનો)
પ્રમાણે થતો હતો. જો એક હિંદુ અને એક મુસલ-
માન લડતા તો પણ ઇનસાફ કાઝીજ શરીઅત પ્રમાણે
કરતો પણ જ્યારે જે હિંદુઓ લડતા તો તેઓનો ઇન-
સાફ હિંદુ પંચો કરતા. કેટલીએક જાતોને સારાં
લૂગડા પહેરવાની અને ઘોડે ચડવાની મના હતી. તેઓ
ગિચારા માથામાં ટોપી કે પાઘડી ઘાલી શકતા નહિ.
તેમજ પગમાં જોડા પણ પહેરી ન શકતા. બીજા કેટ-
લાએકને તો વેઢીયા તરીકે મુસલમાની કાફલાઓના
રક્ષક થવાનો હુકમ કરમાવેલો હતો. ખલીફા ઉમરના
વખતથી દેશી લોકોને એવો હુકમ કરવામાં આવેલો કે
હરકોઈ મુસલમાન મુસાફરની તેઓએ ત્રણ દિવસ અને
ત્રણ રાત્રી સૂધી પરોણા ચાકરી કરવી.

અરબ લોકો પછી સિંધના હાકેમો.

ઈ. સ. ૧૦૨૪ માં જ્યારે સુલતાન મહમદ ગીજનવી
એ હિંદુસ્થાનપર ચડાઈ કરી ત્યારે સિંધનું રાજ્ય એક
હાકેમના તાબામાં હતું. જેનું નામ ખલીફા કાદર
ભાદ્લાઅલાસ અહમદ હતું. આ વખતે મહમદ ગીજ-
નવી એ પોતાના વજીર અબદુલરીઝાકને સિંધ લેવા
સાડ તૈયાર કર્યો. મુલતાન તો આગળથીજ મહમદ

ગીજનવીના તાળામાં આવ્યું હતું તેથી અળદુલરીઝાક ત્યાંથી ધસારો કરીને ઠેક સેવણ અને ઠઠ્ઠા સુધી આવી પહોંચ્યો અને ફતેહ મેળવવામાં તેને કોઈ પણ વાતે અડચણ આવી નહિ.

મહમંદ ગીજનવી પછી કેટલાક દિવસે ગીજનીના હાકેમ અલદુલરશીદ થયો, પણ તે બિચારો એક શોખીન જીવડો હતો, એશઆરામ સિવાય બીજું કંઈ તેને ગમતું નહિ. આ જોઈને સિંધના સુમરાં લોકોએ તાબેદારી છોડી દીધી અને તેઓએ અબનસુમાર નામનો પોતાનો એક હાકેમ ઉભો કર્યો. આ માણસ ઈ. સ. ૧૦૩૨ માં મુલતાનનો હાકેમ હતો. પોતે સુમરાવંશનો છે એમ જાણી તેણે સિંધમાં સુમરાઓના વંશનું રાજ્ય સ્થાપ્યું. આ હાકેમે અક્કલ અને હાશીઆરીથી રાજ્ય ચલાવ્યું. એની હકુમત વિષે લોકોના જૂઠા જૂઠા વિચાર છે. ઈ. સ. ૧૦૫૧ સુધી સુમરાઓ માત્ર નામનાજ ગીજનવી વંશના તાળામાં હતા. એમ જણાય છે કે એ મુદત સુધી તેઓ તાબેદારીની નીશાની ખાતર માત્ર કર આપતા આવતા હતા.

સુમરાઓનું રાજ્ય ઇ. સ. ૧૦૫૧,

સુમરા અસલ હિંદુ રજપૂત હતાં, ગીજનીમાં જ્યારે ઉચ્છલપાથલ થઈ ત્યારે બીજા ખંડીયા સરહારોની પેઠે સુમરાઓ પણ ઈ. સ. ૧૦૫૧ માં પોતાની સત્તા સિંધમાં ખેસાડવા લાગ્યા. તેમની હકુમત ઘણા દિવસ સુધી ચાલી, ને તેઓની રાજ્યગાદી ઠઠ્ઠામાં હતી આ વંશમાં કેટલાએક હાકેમો જળવાન અને શૂર થઈ ગયા છે તેમાં દોઢો અને ખરીફ મુખ્ય છે.

દોદાનું રાજ્ય.

અબનસુમારના પછી તેના દીકરો દોદો ગાદી ઉપર બેઠો દોદાએ પોતાનું રાજ્ય નસરપુર સુધી વધાયું.

ખરીફની હકુમત.

દોદાનો પછી એ વંશમાં ખરીફના જેવો નામદાર હાકેમ ખીજે કોઈ થયો નથી. ખરીફે ઠકુને પોતાની રાજ્યધાનીનું સ્થળ કયું અને સરહદ ઉપરની બલુચી, સોદાઓ અને જાટેજાઓ વગેરે જાતોને હરાવી વશ કરી આ હાકેમે શૌર્ય વાપરી પોતાની હકુમતનો ફેલાવ એટલો વધાર્યો કે કચ્છને પણ સિંધની હકુમતમાં લાવી મૂક્યું. સોદા લોકોને મારીને વશ કરી તેમનું ઉમર કોટ જે કીધું અને સિંધની હદ સિંધથી નસરપુર સુધી કાયમ કરી. ટુંકમાં એટલું કે આ રાજા એવો જખરો હતો કે તેના વિષે ઘણા લોકોએ વાતો સાંભળી હશે. સમા જાતના મગરૂર અને નામીયા લોકો પણ આ હાકેમના તાબામાં હતા.

સુમરાઓના રાજ્યની પડતી અને સમાઓનો

ઉદય ઈ. સ. ૧૩૫૧.

ખરીફના મરણ પછી સુમરાઓના વંશનું દિવસે દિવસે જોર ઘટતું ચાલ્યું. એ લોકોએ પાછળથી પોતાનું રાજ્ય આખા સિંધ ઉપર ચલાવ્યું હોય એવું સ્પષ્ટ માલૂમખપરતું નથી. કેમકે હમેશાં કેટલાએક સરહારો તો આપ આખત્યારથી જ રહેતા આવતા હતા.

વળી એ લોકોના વખતમાં ગોરી, ખીલજ અને તથા અન્ય વંશના હાકેમોની સિંધપર એક પછી એક મહા-

ધર્મી થયાંજ કરતી હતી આથી એ વંશના છેલા રાજાએ
પણ નબળા પડી ગયા હમીર સુમારે જ્યારે જીલમ
કરવા માંડ્યો ત્યારે સમા લોકોએ સામે થઈ તેનો જીવ
લીધો. અને પોતાના સરદાર જામઉનડને ગાદીપર
બેસાડ્યો. ઇ. સ. ૧૩૫૧ માં આ પ્રમાણે તે વખતથી
સિંધમાં સમા લોકોની હકુમત ચાલી.

સમાઓનો ઉદય ઇ. સ. ૧૩૫૧

સમાઓની ઉત્પત્તિ,

સમા લોકો સિંધમાં મહમદ બિન કાસીમના દિવ-
સોથી હતા. ચચના વખતમાં દેવળની હકુમત તેના
તરફથી સમા જાતના સાગલા નામે હિંદુના હાથમાં
હતી. સમા અસલ જુદા કે હિંદુ રજપૂતો હતા. પણ
સુમારે ઇ. સ. ૧૩૬૧ માં તેઓએ મુસલમાની ધર્મ
સ્વીકાર્યો. તેમની ગાદીનું શહેર સમાનગર હતું આ
શહેર પહેલાં સિંધુનદીના કિનારાઉપર હાલના સેવણ
શહેરનો જગ્યાએ બાંધેલું હતું. પણ આ વંશના
શાહજાદા હઠ્ઠામાં રહેતા તો પણ તેમની ગાદી સમર્ધ શ-
હેરમાં હતી. સમર્ધ શહેર મકલીનો ટેકરીઓની નીચે
હઠ્ઠા શહેરનો વાયવ્ય કોણે આવેલું હતું. ધીમે ધીમે
તેઓની ગાદીનું સ્થળ હઠ્ઠા થયું. આ વંશના હાકેમો
જામ એવી ઓડકથી ઓળખાતા હતા.

જામઉનડની હકુમત.

આ વંશના પહેલા રાજા જામઉનડે ૩૩ (સાડેત્રણ)
વરસ રાજ્ય ચલાવ્યું. એમ જણાય છે કે આખો
સિંધ તેના કબજામાં હતો નહિ. ખખર અને તેની

આણુઆણુનો ઘણો મુલક તુરકોના હાથમાં હતો. તેઓના હાકેમ મલીકશીરાજ અને અલીશાહ હતા.

બેનાહ સમાનું રાજ્ય.

જામઉનડના મરણ પછી બેનાહને ગાદીએ બેસાડ્યો.

આ હાકેમે બખર શહેર જીતી લીધું અને તુર્ક હાકે-
મેને ઉંચના કિલ્લા તરફ લાથારીથી પાછું ફરવું પડ્યું.

જામ તમાચીના રાજ્યની પડતી.

જામઉનડના દીકરા જામ તમાચીના વખતમાં દિલ્હીના બાદશાહના લશ્કરે જખરદસ્તીથી બંખરનું શહેર પોતાના કબજામાં આણ્યું અને જામ તમાચીને બેના કુટુંબ સહિત કેદ કરી દિલ્હી લઈ ગયા. ત્યાં તે મરણ પામ્યો. પણ તેનો છેકરો જામ ખરૂલદીન બાપની ગાદીએ બેઠો. ખરૂલદીનની પછી તેના છેકરા જામ બાણુનીઆના રાજ્યમાં દિલ્હીના બાદશાહ શેરજ તખલખે ઇ. સ. ૧૩૭૨ માં સિંધ ઉપર ચડાઈ કરી આથી સિંધના હાકેમો લાથાર થઈ તાબે થયા. પણ આ તાબેદારી માત્ર નામનીજ હતી. જામ બાણુનીઆની પછી તેનો ભાઈ જામ તમાચી અને ત્યાર પછી જામ સલાહુદીન ગાદીએ બેઠો.

જામ સલાહુદીનનો રાજ્ય,

જામ સલાહુદીને એક ચડાઈ કચ્છ ઉપર કરી અને વિજય મેળવી ઘણો માલ લૂટીને લઈ આવ્યો. સલાહુદીન પછી તેને વંશના બીજા દશ હાકેમો થયા પણ તેઓના રાજ્યના વખતમાં નીચે બતાવેલી વાત સિવાય બીજા કંઈ પણ ઐતિહાસિક બનાવો બન્યા નથી.

જામ નીઝામુલ્લીનના છેલ્લા દિવસોમાં અર્ગુન વંશીઓ ખહાર પડ્યા. તેઓમાંના શાહબેગ નામના અર્ગુન કંઠારથી આવીને સિંઘના કેટલાએક ગામો ઉપર હુમલો કર્યો. પણ જામના લશ્કરે તેઓને એવી હાર ખવરાવી કે જ્યાં સુધી તેમનું રાજ્ય રહ્યું ત્યાં સુધી તેઓને પાછા આવવાની હિમ્મત ચાલી નહિ.

સમાવંશના રાજ્યોના નામ.

ઈ. સ. ૧૩૫૧ થી ઈ. સ. ૧૫૨૧ સુધી.

૧ જામ ઉનડ. ૨. જોનાહ. ૩ જામ તમાચી પહેલો. ૪ ખેરઅલીદીન. ૫ ખાબુનીઆહ. ૬ તમાચી બીજો. ૭ સલાહુદ્દિન. ૮ નિઝામુલ્લીન પહેલો. ૯ અલ્લીશેર. ૧૦ કરાન. ૧૧ જામફનેહઆન. ૧૨ તથલગસાહ. ૧૩ સિકંદર. ૧૪ રેઘહાન રેઘહાન. ૧૫ સાંજર. ૧૬ નિઝામુલ્લીન બીજો. ૧૭ જામ અરેઝ ઉર્ફ જામનંધો.

સમા રજપૂત યાદવ વંશના હતા. એમ જણાય છે કે તેઓ માંભુની કોમમાંથી ઉત્પન્ન થયા હતા; જે કોમની સિકંદર ઝુલકરનિનને પણ ખગર હતી. સમાઈ ઈ. સ. ૧૩૬૧ માં મુસલમાન થયા. તેઓના વંશના સમેજ અને જાહેજ લોક હાલ કચ્છમાં છે આ વંશની સમાપ્તિ ઈ. ૧૫૨૧ માં થઈ.

અર્ગુન વંશનું રાજ્ય.

ત્યાર પછી સિંધમાં અર્ગુન વંશના હાકેમો થયા તે વંશનું નામ અર્ગુનખાન તરખાન પરથી નીકળેલું છે, આ માણસ અંગીઝખાનના પૌત્ર હતાખુનો પૌત્ર હતો. આ વંશમાં શાહબેગઅર્ગુન જેના ગાયનું નામ અલ્લનું

અર્જુન હતું, તે સિંધનો પહેલો હાકેમ થયો તે પહેલાં ખુરાસાનનો હાકેમ હતો પણ તેને ત્યાંથી બાબરબાદ-શાહે હરાવીને નસાડી મૂક્યો જેથી નિર્બળ થઈ થોડાં માણસ સાથે સિંધમાં લૂટફાટ કરવા નીકળી પડ્યો. સિંધ આવ્યા પછી થોડા વખતમાં પોતાનું જોર વધારી સમાઓની રાજ્યધાની ઠકા ઉપર હુમલો કર્યો. તે વખતના ઠકાના હાકેમ જામ ફૈરોઝને હરાવીને ઇ. સ. ૧૫૨૦ માં આખા શહેરમાં લૂટ ચલાવી. થોડા વખત પછી શાહબેગ અર્જુન અને જામફૈરોઝ સમાની વચ્ચે સલાહ થઈ, તેની સરતો પ્રમાણે ઠકાથી સખખર સુધીનો સિંધ દેશનો ભાગ જામના હાથમાં રહ્યો અને લક્ષ્મીના ઉત્તર તરફનો ભાગ શાહબેગ અર્જુનને મળ્યો.

ટલટીનું યુદ્ધ.

કેટલાએક સમાલોકો આ સલાહની વિરુદ્ધ થયા અને તેથી ઇ. સ. ૧૫૨૧ માં સેવણની નજીક ટલટી આગળ શાહબેગ અર્જુન અને જામ ફૈરોઝની વચ્ચે એક મોટું યુદ્ધ થયું. તેમાં સમાલોકોએ મોટી હાર ખાધી અને સેવણ શહેર શાહબેગ અર્જુનના હાથમાં આવ્યું. ત્યાર પછી તેણે બખર શહેરના ઘારેજા લોકો ઉપર હુમલો કર્યો અને બખરનો કિલ્લો સર કર્યો. બખરની ટેકરી પસંદ પડવાથી પોતાનું રહેઠાણ ત્યાંજ કર્યું અને અલોરનો કિલ્લો તોડાવી તેની પાકી ઘંટો લાવીને બખરમાં કિલ્લો બનાવ્યો. તથા બખરના સૈયદોને ત્યાંથી કાઢી રોહરીમાં તેઓને નવાં ઘરો બનાવવા સાડુ જમીન આપી ઇ. સ. ૧૫૨૨ માં શાહબેગ અર્જુને ગુજરાત લેવાનો વિચાર કીધો પણ એટલામાં તે મરણ પામ્યો અને તે

ચિચાર તેના મનમાંજ રહી ગયો. શાહાબેગ ફક્ત લડાઈમાંજ શૂરો હતો એમ નહોતું પણ તે સિવાય તેણે મુસલમાની ધર્મી પુસ્તકો જેવાં કે હદીસ અને સૂફની નિધાનું સારી રીતે જ્ઞાન મેળવ્યું હતું. અને કેટલાં એક ધર્મી પુસ્તકોનું ભાષાંતર પણ કર્યું હતું.

મીરજાં શાહાહુશેન ઇ. સ. ૧૫૨૨

શાહાબેગના મરણ પછી એનો મોટો છોકરો મીરજાં શાહાહુશેન સિંધનો હાકેમ થયો. ગાદીએ બેઠા પછી થોડા વખતમાં તે નગર ઠકા તરફ રવાના થયો. આ વખતે જામફૈરોઝ જો કે ઉપરથી તાબેદાર જણાતો હતો પણ અંદર ખાતેથી લશ્કર એકઠું કરી લડાઈની કોશિશ કરતો હતો. પણ જ્યારે તેણે શાહાહુસેનને ઠકામાં જોયો ત્યારે તરતજ તેને કચ્છ તરફ ભાગી જવું પડ્યું ત્યાંથી પણ જામફૈરોઝ લશ્કર એકઠું કરી પાછો આવ્યો અને ગનીમનો (હુશમનની) સામે થયો. પણ તેમાં તેનો પરાજય થયો. અને શુજરાત તરફ નાસી જઈ થોડા દિવસમાં મરણ પામ્યો.

ઉખાવડાના માછીઓ તથા દહેરા અને માથેલાના મહારેન જાતના લોકો એક બીજાની અંદર લડતા અને હુલ્લડ કરતા હતા. આ લોકોને શાહાહુસેને પુરતી રીતે શિક્ષા કરી.

ઈ. સ. ૧૫૨૬ માં મીરજા શાહાહુસેને મુલતાન અને ઉચનાં શહેરો જીતી લઈ ત્યાં ગૂંટ ચલાવી. દીલાવરનો કિલ્લો પણ તેજ સાલમાં હાથ કર્યો. ઠકામાં આવ્યા પછી તેને માલૂમ પડ્યું કે કચ્છમાં કાંગર નામે એક સરદાર એની સાથે લડાઈ કરવાનો તૈયારી કરે છે. જેથી

તે તરતજ ત્યાં ગયો. ત્યાં ગયા પછી શાહાહુસેને જ્ય મેળવ્યો અને ઘણા કેદીઓ તથા લૂટનો સામાન લઈ પાછો આવ્યો.

મીરઝાં શાહાહુસેને ગાદી ઉપર બેસતાંજ બાબર-બાદશાહ સાથે સલાહ કરી હતી. ઇ. સ. ૧૫૪૦ માં ચેરખાન પઠાણે હુમાયુ બાદશાહને દિલ્લીમાંથી હાંકી કાઢ્યો હતો. આ વખતે સિંધમાં મીરઝાં શાહાહુસે-નની હકુમત ચાલતી હતી. હુમાયુ બાદશાહને આ બાદશાહની નીચે ત્રણ વરસ સુધી સિંધમાં આશરો લેવો પડ્યો. એ અરસામાં ઉમરકોટ શહેરમાં પ્રખ્યાત બાદશાહ અકબર જન્મ પામ્યો. હુમાયુ બાદશાહે સિંધમાં બખરનો કિલ્લો લેવાની કોશિશ કરી હતી પણ નિષ્ફળ થવાથી તેને જિંધપુર જવાની ફરજ પડી. ઇ. સ. ૧૫૪૨ માં હુમાયુ બાદશાહ પાછો ઉમરકોટથી સિંધમાં આવ્યો અને અકબર ફરીથી સિંધ લેવાની કોશિશ કરી પણ તેમાં એ હાર ખાવાથી કંદાર ચાલ્યાં જવું પડ્યું.

મીરઝાં શાહાહુસેને પોતાનું રાજ્ય ઘણી ચાલાકી અને પ્રબળતાથી ચલાવ્યું તેણે બધી જાતોને તાબે કરી અહ-બમાં રાખી હતી. આ હોકેમ ૩૨ વર્ષ રાજ્ય કરી ઇ. સ. ૧૫૫૪ માં મરણ પામ્યો. તેના રાજ્યમાં વિદ્યા ફુલ્લરને ઘણા આશરો આપવામાં આવ્યો હતો. ઘણા લોકો ઊંચી કેળવણી મેળવી ફિલસુફ અને કવિઓ થયા હતા. બાદશાહ પાંડે પણ વિદ્વાન અને દાના માણસ હતો. તેને એક પુત્ર હતો પણ તે બાલ્યાવસ્થામાં મરી ગયેલો હોવાથી તેની પાછળ તેના વંશનો કોઈ વારસા બાકીને માટે રહ્યો નહિ.

તરખાન વંશનું રાજ્ય.

મીરઝાંઈશાહ અને સુલતાન મહમદ ઈ. સ. ૧૫૫૪

મીરઝાં શાહહુસેનના મરણ પછી સિંધની હકુમતના તૂટીને એ લાગ થયા. મીરઝાંઈશાહ ઠકાનો હાકેમ થયો અને સુલતાત મહમદ બખરમાં કાયમ રહ્યો. આ બન્ને જણ પહેલાં મીરઝાંઈશાહુસેન અર્જુનની તાબેદારીમાં સરદાર હતા. મીરઝાંઈશાહ તરખાન વંશનો હતો. એ વંશમાં ફક્ત ત્રણ જણાએ હકુમત ચલાવી છે.

(ઠકાની નૈઋત્ય કોણે મોટાં મોટાં કબરસ્તાનો મક-લીની ટેકરી ઉપર જવામાં આવે છે. તેમાં હજી એક મોટું કબરસ્તાન છે તેને મીરઝાંઈશાહની રાંક કરીને કહે છે. તે બધી જવા લાયક જગ્યાઓ મીરઝાંઈશાહના-વખતમાં બંધાયત્રી જણાય છે.)

મીરઝાં મહમદખાદી-

મીરઝાંઈશાહના પછી મીરઝાંમહમદખાદી ગાદીપર બેઠો. એના વખતમાં કોઈ પણ માણસ સુખશાન્તિમાં રહી શક્યું નહિ. સુલતાન મહમદ અને બખરવાળી બળવા ખોર જતો તથા સરદારો વચ્ચે હુમેશાં ઝગડો ચાલ્યા કરતો હતો. છેવટે બેહિંશ થઈ કંટાળી મહમદખાદીએ અપઘાત કર્યો. તેના મરણ પછી તેનો દીકરો મીરઝાં જનીબેગબધા અમલદારો અને અમીરોની ઈચ્છા હોવાથી નગઠકાનો હાકેમ થયો.

મીરઝાં જનીબેગ ઈ. સ. ૧૫૭૧.

મીરઝાં જનીબેગે પોતાનું રાજ્ય ઘણી સારી રીતે ચલાવ્યું. દોકોને તે ઘણો પ્રીય થઈ પડ્યો હતો. એના

વખતમાં દિલ્હીની ગાદી ઉપર પ્રખ્યાત બાદશાહ અકબર
ખીરાજતો હતો તેણે સુલતાન મહમદની દીકરી સાથે
લગ્ન કર્યું.

**દિલ્હીના બાદશાહનું સિંધમાં આવવું અને
બખરનું લેવું**

ઈ. સ. ૧૫૫૭ માં જ્યારે સુલતાન મહમદ નિર્વંશ
મરણ પામ્યો ત્યારે શરીઅત પ્રમાણે બખર અકબર
બાદશાહના હાથમાં આવ્યું. તેણે એ મુલક પોતાના
સરદારોને જાગીર તરીકે બક્ષીસ કર્યો. પણ અકબર
તરફથી બખરમાં જે નવાબ રાજવામાં આવ્યો હતો તેનો
અને ઠાંના હાકેમની વચ્ચે દુશ્મનાઈ ચાલતી હતી.

ખાનખાનાન.

ઈ. સ. ૧૫૮૬ માં જ્યારે અકબર બાદશાહ લાહોરમાં
આવ્યો હતો ત્યારે તેને મીરજાં જાનીબેગની હઠ માલૂમ
પડવાથી પોતાના સરદાર ખાનખાનાંને લડાઈ કરવા માટે
તૈયાર કરવો પડ્યો. ખાનખાનાં અને જાનીબેગની વચ્ચે
બે ચાર લડાઈઓ થઈ. એક લડાઈ સેવણ શહેરની
નજીક છ ગાઉ ઉપર સિંધુ નદીનાં વહાણો પર લડવામાં
આવી, પણ તેમાં કોઈની હાર જીત થઈ નહિ.

ઉનડપુર આગળનું યુદ્ધ.

આખરે ઈ. સ. ૧૫૯૦ માં ઉનડપુર આગળની લડા-
ઈમાં જાનીબેગ હાર્યો ને તાબે થયો. આ વખતથી
(ઈ. સ. ૧૫૯૦ થી) સિંધનો હકુમત અકબર બાદ-
શાહના હાથમાં આવી. પણ ખાનખાનાંએ મીરજાં જાની-
બેગની ચંચળતા, હોંશીઆરી અને શૌર્ય જોઈ અકબર

ખાદશાહ આગળ તેની સિક્કારશ કરી. જેથી અકબર
ખાદશાહે મીરઝાં જાનીએગને રૂણરૂ જોલાવીને પોતાની
તરફથી પાંચ હજાર માણસના ફાજની અખત્યારી આપી
ઠકાની હકુમત પાછી સોંપી. મીરઝાં જાનીએગની પછી
એ વંશના ઘણાં સરદારોએ દિલ્હીના શહેરમાં તર-
ફથી લાંબા વખત સુધી સિંધની હકુમત ચલાવી.

હાઉદ પોત્રા.

ઈ. સ. ૧૬૦૫ માં અકબર ખાદશાહનું મરણ થયું
ત્યારથી તે નાદીરશાહ ઇરાનીએ દિલ્હીસ્તાન ઉપર ચડાઈ
કરી (ઈ. સ. ૧૭૩૯) ત્યાં સુધીનું પૂરતું વર્ષન ઇતિ
હાસ લખનારાઓએ આપ્યું નથી, પણ માત્ર એટલું જ
જણાય છે કે હાઉદખાનના વંશને જેઓ હાઉદપોત્ર
નામે ઓળખાય છે તેઓએ શિકારપુર શહેર વસાવ્યું
હાઉદપોત્રાઓમાંથી કેટલાએક ખેતીના ધંધો કરતા હતા
અને કેટલાએક લડાઈના કામમાં રોકાયેલા હતા. પણ
આ જંગલી લોકોને એકની એક જગ્યાએ રહેવું ન ગમ
વાથી જંગલોમાં ભટકતા ફરતા હતા. તેઓમાંથી
કેટલાએક ખાનપુરમાં રહેતા હતા, કેટલાએક તરા-
શહેરના રહેવાસી હતા અને જાકીના સખરની આબુ
ખાબુનાં ગામોમાં પોતાનો ગુબરો કરતા હતા, સખર
બાળી હાઉદપોત્રાની ટોળીએ ઈ. સ. ૧૬૦૩ માં મહા
દનની જાતના લોકો સાથે એક મોટી લડાઈ કરી મહા
દનની જાતના લોકો બધા દિલ્હી હતા. પણ પાછળથી
તેઓએ ખુસલમાની ધર્મ સ્વીકાર્યો હતો. તેઓને
મોટો સરદાર શેરખાન નામે હતો. તેની રાજ્યધાન
જાકીના શહેરમાં હતી. આ શહેર તેઓએ જાને ઉસ

નામે ખલોથી જાત પાસેથી છીનવી લીધું હતું ઉપર કહેલી લડાઈમાં દાઉદખાનખાનખાએ ઘણી અડચણ વેઠ્યા પછી મહારાજ જાતના લોકોને હરાવ્યા. આ વિજય પછી તરતજ તેઓએ શિકારપુર શહેરની સ્થાપના કરી.

ઠઠામાં અંધાધુંધી.

અર્જુન અને તરખાન વંશનો નાશ થયા પછી ઠઠા ગામમાં જુદાજુદા હાકેમોને પોતપોતામાં અણ બનાવ થવાથી રાજ્યમાં કેટલોએક વખત અંધાધુંધી ચાલી અને તંટાફિસાદ થવા લાગ્યા. પણ જ્યારે દિલ્હીનો ગાદી ઉપર શાહજહાન બાદશાહ આવ્યો ત્યારે તેણે ચતુરાઈથી સિંધ માટે નવાબ બરોબર દિલ્હીથીજ મુકરર કરીને મોકલાવ્યો. અને તેજ પ્રમાણે વારંવાર મુકરર થવાથી સિંધની નવાબીનો વંશ પરંપરાનો હક અંધ થયો.

કલ્હોરાઓની સુબેદારી.

ઇ. સ. ૧૭૩૬ માં દિલ્હીનો બાદશાહ મહમદશાહ હતો તેના તરફથી નગરઠઠાના સુબેદાર તરીકે કલ્હોરા જાતના નુરમહમદને મુકરર કરવામાં આવ્યો.

કલ્હોરા અને તેઓની ઉત્પત્તિ.

કલ્હોરા લોકો પોતાની ઉત્પત્તિ મુસલમાનોના પેગંબરના કાકા હઝરત અબાસથી સમજે છે. પણ ખરી રીતે તો તેઓ કમળાથાના રહેવારી મહમદ વંશના છે. તે મહમદે ઇ. સ. ૧૨૦૪ માં નાસિરુલ્લીન કળાચી (જે સિંધના ઉત્તરવાળા મુલકનો હાકેમ થઈ ગયો છે). ના વખતમાં પ્રખ્યાતી મેળવી હતી. મહમદે કેટલાએક પ્રખ્યાત સરદારોની સાથે સગપણ કર્યું હતું. દાઉદ ખાનખા પણ મહમદના દીકરાઓનાજ વંશના હતા.

આદમશાહ કલ્હોરો.

અમાલોકોના દિવસોની શરૂઆતમાં કલ્હોરા લોકો પોતાનું જીવન અને સત્તા વાપરવા લાગ્યા હતા. આદમશાહ કલ્હોરો ઇ. સ. ૧૪૫૦ માં ચાંદકાં પરગણામાં એક મઝબી (ધર્મી) કોમનો મુશીફ (શિક્ષાગુરુ) થયો. તેથી ઇ. સ. ૧૬૫૮ માં તો કલ્હોરાઓનું ખાનદાન ધણું પ્રખ્યાત થઈ ગયું. અને પોતાના મુશીફપણાના બળથી મોટી જમીનદારી મેળવી. આદમશાહે પોતાનું એટલું બંધુ નામ કાઠયું હતું કે તે ઉપરથી મુસલમાન હાકેમને ઘણી રીસ ચડી. અને ગુસ્સે થઈ તેણે આદમશાહ ઉપર હુમલો કર્યો અને તેના ખાદમો (શિષ્યો) ને નસાડી મૂકી આદમશાહને કેદ કર્યો અને પાછબચી મારી નાખાવ્યો.

આદમશાહના ફકીરો ઉપર તે વખતના હાકેમો ઘણા બુલમ કરતા અને અડચણો કરતા. પણ તેથી તેઓ ઉલટા અડચણો વેઠી વેઠીને લડાઈના કામથી વાકેફ થતા ગયા અને આખરે ઇ. સ. ૧૬૫૮ માં નજર માહમદ કલ્હોરાના હાથતળે તેઓ વજર અડચણો મુગલોની સામે થઈ શક્યા. અને પોતાનું રાજ્ય ખરાબર ચલાવ્યું. સારાંશ કે સત્તરમી સદીની આખર સુધીમાં તો કલ્હોરા લોકો ઘણા પ્રબળ થઈ જમીનદાર થયા અને પોતાની આસપાસના પ્રદેશમાં લુટફાટ કરવા લાગ્યા. પણ તેમાંથી ઘણા ઝગડા ઉઠ્યા અને તેથી તેઓને કેટલો એક વખત સુધી સિંધ છોડી દેવાની જરૂર પડી.

યારમહમદની હકુમત.

આખરે એ વંશની પાંચડી મીયાં યારમહમદ ઉપર આવી ત્યારે તેણે સરાઈ લોકો એટલે ટાલપુરાની મદદથી તજનીજ કરી શીકારપુર શહેર લીધું અને તેમાં પોતાનું રહેઠાણ કર્યું. ત્યાર પછી દિલ્લી જઈને હિંદુસ્તાનના બાદશાહ આરંગઝેબને શરણે થયો ત્યાં તેણે બાદશાહને ખુશ કર્યો તેથી બાદશાહે તેને ખુદાયાર ખાનનો ખીતાબ તથા એક જાગીર આપી ઇ. સ. ૧૭૧૧ માં યારમહમદે કંડયારા, લાડકાણા અને સીબીનાં પરગણાં જેમાં શિકારપુર અને સખરના શહેરો હતાં તે હાથ કર્યાં.

ઇ. સ. ૧૭૧૬ માં યારમહમદ બે દીકરા મૂઝી મરણ પામ્યો. તેમાંથી મીયાં નુરમહમદે મહમદશાહ બાદશાહની ખીજમત કરી. કલાતના હાકેમ મીર અબદુલ્લાએ તેને ત્યાંથી હાંકી કાઢ્યો પણ મહમદશાહ બાદશાહે તેને ખીજમતના બદલામાં ઇ. સ. ૧૭૩૬ માં સિંધનો નવાબ સુકરર કીધો.

નુરમહમદની હકુમત.

નુરમહમદે હાઉદ પોતાઓ પાસેથી નિહારનું પરગણું લીધું અને સેવણ તથા તેની અબુબાબુનાં ગામો હાથ કર્યાં. એ પ્રમાણે નુરમહમદે સુલતાનથી ઠંઠા સુધી પોતાના રાજ્યની હદ વધારી પણ તે બખરનો કિલ્લો અને તેને લગતાં પરગણાં હાથ કરી શક્યો નહિ. ઇ. સ. ૧૭૩૬ સુધી તે કલ્હારાઓના હાથમાં આવ્યા નહિ. નુરમહમદે પોતાનું રાજ્ય પૂર્વમાં સિંધના રણ સુધી અને પશ્ચિમમાં બલુચિસ્તાનના પર્વતો સુધી વધાયું.

નાદીરશાહની ચડાઇ અને સિંધનું ધરાનના
તાબામાં જવું.

ઈ. સ. ૧૭૩૯ ના ફેબ્રુઆરી માસમાં ધરાનના બાદ-
શાહ નાદીરશાહે હિંદુસ્તાન ઉપર ચડાઇ કરી અને
દિલ્હીનું શહેર લીધું. તેજ વર્ષના માર્ચ મહીનામાં નાદી-
રશાહે સિંધુનદીના પશ્ચિમ તરફના મુઝકો તથા ઠકુ
અને શિકારપુરને દિલ્હીની બાદશાહતથી જૂદા પાડી
ધરાનની બાદશાહના તળે આણ્યા. નાદીરશાહના કંદ-
હારમાં પહોંચ્યા પછી નુરમહમદે ખંડ ઉઠાવવાનો ચત્ત
કર્યો પણ નાદીરશાહે તેને સજા કરવા સાડ પંજગ તથા
સિંધ ઉપર હુમલો કર્યો. આ હુમલાનું ખર્ચ કારણ એ
હતું કે જે વરસ ઉપર કલ્હોરાઓએ ઠકુમાં સાદિક
અલીનામે એક નિર્ગળ સુબેદારને ત્રણ લાખ રૂપીઆથી
ઠકુનું શહેર આપવા સાડ લલચાવ્યો હતો. નાદીરશા-
હને આથી ઘણી રીસ ચડી અને તેણે હુમલો કર્યો.
ઈ. સ. ૧૭૩૯ માં નાદીરશાહના આવવાની સાથેજ નુર-
મહમદ ઉમરકોટ નાશી ગયો પણ પાછળથી પાછો આવી
નાદીરશાહને શરૂ થયો. નાદીરશાહે સિખી અને શિકા-
રપુરના શહેરો નુરમહમદ પાસેથી લઈને દાઉદ પોત્રાઓ
તથા અફગાનેને આપી દીધાં.

નુરમહમદે વીશત્રાણ રૂપીયા વાર્ષિક ખંડણી તરીકે
આપવા કબૂલ્યું અને નાદીરશાહે તેને શાહેરલીખાનનો
ધલકાળ આપ્યો. ઈ. સ. ૧૭૪૬ થી ૧૭૪૭ સુધી નુર-
મહમદે સિંધના દક્ષિણવાળા મુઝકો સુધી પોતાની હકુ-
મત વધારી. અને કકરાલ તથા દારેજના સરદારોને તાણે
કર્યા. ઈ. સ. ૧૭૪૮ માં નાદીરશાહના મરણ પછી નુર-

મહમદ કંદહારના મુલક કંદહારવાળા અહમદશાહ દુરાનીના તાબામાં આવ્યો. તેણે નુરમહમદને શાહનવાઝખાનનો ખીતાબ આપ્યો.

ઈ. સ. ૧૭૫૪ માં કંદહારના બાદશાહ અહમદશાહ દુરાનીને ખંડણી ધરાવતો ન મળવાથી તેણે સિંધ પર ચડાઈ કરી. અહમદશાહને સિંધમાં દાખલ થતો જોઈ શાહનવાઝખાન જેસલમીર તરફ નાસી ગયો. અને ત્યાં તે થોડા વખતમાં મરણ પામ્યો. એના પછી એનો દીકરો મહમદમુરાદયાળખાન એની જગ્યાએ થયો.

મહમદમુરાદયાળખાન.

મહમદમુરાદયાળે પોતાના તરફથી એક એલચી કંદહારના હાકેમ અહમદશાહ દુરાની પાસે મોકલાવીને તેના જીરસો નરમ પાડ્યો. ત્યાર પછી અહમદશાહ મહમદમુરાદયાળખાનને તેના બાપવાળી પદવી અને હકુમત પાછાં આપ્યાં અને તે સાથે સરખુલ દખાનનો ખીતાબ આપ્યો. મહમદ મુરાદયાળે મુરાદામાદનું શહેર વસાવ્યું. આ હાકેમે કકરાલના હાકેમ બમહમ્મજને તાબે કરી તેની પાસેથી કેટલોએક મુલક છીનવી લીધો પણ મહમદ મુરાદયાળના જીવમંથી તેની રૈયત અને સરદારો ફરી ગયા અને તેના નાના ભાઈએ અત્તરખાન અને મીયાં ગુલામશાહના પક્ષમાં કેશિશ કરવા લાગ્યા. ઈ. સ. ૧૭૫૭ માં મહમદમુરાદયાળખાનને તેઓએ પદબદ્ધ કરી ગુલામશાહને ગાદીએ બેસાડ્યો, પણ ભાઈઓમાં જગડાઓ હોવાથી ગુલામશાહને રણ તરફ નાસવું પડ્યું. આખરે ઈ. સ. ૧૭૫૮ માં ગુલામશાહ કંદહાર ગયો અને અહમદશાહને રાણું જઈ પોતાને સિંધનો મુલકદાર

મુકર કરાવી આવ્યો. સિંધમાં આવી પોતાના ક્ષત્ર
અત્તરખાનને જરજીલમથી પોતાની આણ કબૂલ કરાવી.

મીયાં ગુલામશાહ કહ્લોરો

ગુલામશાહના દીવસોમાં સિંધ ઘણું આબાદ અને
સુખશાન્તિમાં હતું. માણસો પણ આરામમાં વખત
ગુજરતાં હતાં. ઇ. સ. ૧૭૫૮ માં ઇંગ્લેન્ડ વેપારીઓને
નમરહઠામાં કોઠીઓ (નખારો) નાંખવાની રજા મળી.
ઇ. સ. ૧૭૬૧ માં ગુલામશાહને કંઠહાર તરફથી શાહા
વરધી ખાનનો ઇલ્લાકાબ મળ્યો. ઇ. સ. ૧૭૬૨ માં ગુલા-
મશાહ કચ્છ ઉપર મોટી ચડાઈ લઈ ગયો ત્યાં મોટી
નાશકારક લડાઈ થઈ અને ઇ. સ. ૧૭૬૩ માં બસ્તા
અને લખપતના બંદરો હાથ કર્યાં. એ કહ્લોરા હાકેમે
પોતાની પહેલવાનોથી ખોસા લોકોને લાંબે કરી લીધા.
અને બ્રાહ્મી લોકો પાસેથી કરાચીની આસપાસનો મુલક
લીલો અને આવલપુરના હાઉદપોત્રાઓને વશ કર્યાં. વળી
કચ્છના રાવને પણ લડાઈમાંથી નસાડ્યો. ઇ. સ. ૧૭૬૮
માં હૈદરાબાદનું શહેર જેને આગલ નૈરૂનકોટ કરી કહેતા
હતા, તેનો પાયો નાખ્યો. હાલનો હૈદરાબાદનો કિલ્લો
તેનાજ વખતમાં બનેલો છે. ઇ. સ. ૧૭૭૧ માં તે મરણ
પામ્યો.

મીયાં સરફરાજખાન.

મીયાં ગુલામશાહના મરણ પછી કાબૂલના હાકેમે તેના
હીકરા મીયાં સરફરાજખાનને પાઘડી બંધાવી. પણ તે
મણા દીવસ સુધી ગાદીપર બેસી શક્યો નહિ,
ઠાકપુરનો મુખ્ય અધિકારી મીર બહરામ જે તેના
મુખ્ય વજીર હતો તેને અને તેના છોકરા મીર સોબહાર

ખાનને પણ કંઈક શક અને દુશ્મનાઈના કીનામાં મરાવી ન'ખાવ્યા આ અને એવા બીજા ઘણા જીવન કરી સર-
કરાંખાને દેશી લોકોના અપ્રીતિ મેળવી. એટલુંજ નહિ પણ અંગ્રેજ વેપારીઓ સાથે પણ સલાહ સંપમાં બગાડો કર્યો ઈ. સ. ૧૭૭૫ માં તેઓની ઠઠ્ઠાવાળી વખાર (જે તેઓએ ૧૭૫૮ માં ત્યાં નાંખી હતી) ત્યાંથી ઉપ-
ડાવી લીધી. તેનો બાપ માણસોને આદરભાવથી ખુશી રાખતો હતો પણ તેણે તેમાનું કશુંએ કયું નહિ. આથી કરીને લોકોએ ગુસ્સે થઈ ઈ. સ. ૧૭૭૬ માં તેને ગાદી ઉપરથી ઉઠાડી મૂકી કેદ કર્યો.

આ વખતમાં ટાલપુરલોકો સિંધમાં ઘણા પ્રબળ થવા માંડ્યા હતા.

ટાલપુરોની ઉત્પત્તિ.

આ લોકો અસલ બલૂચિસ્તાનથી આવેલા હતા. નાદીરશાહે જે વખતે બલૂચિસ્તાન જીત્યું તેથી થોડાં વર્ષ અગાઉ મીર શહદાદે પોતાના કાકા સોજદાર સાથે તકરાર કરીને બલૂચિસ્તાન છોડ્યું. અને સિંધમાં આવી મીયાં નુરમહમદ કલ્હોરાની આગળ નોકર રહ્યા. અહીં તેણે પોતાની અક્કલ હોંશીઆરીથી મોટો હોદ્દો અને ઈજત સંપાદન કર્યા. ઈ. સ. ૧૭૪૭ માં તે ૪ છોકરા મૂકી મરણ પામ્યો તેના મરણ પછા તેના ત્રીજા દીકરા મીર બહેરામને બાપનો હોદ્દો મળ્યો. અને તે કુટુંબનો વડો માણસ થયો. તેણે ફીસાહી લોકોને પોતાની વિરૂદ્ધ મદદ આપી છે એવો વહેમ આવવાથી સરકરાંખાને તેને મરાવી ન'ખાવ્યો. આથી ટાલપુર લોકોએ ઘણું ભેર કયું અને સરકરાંખાને ગાદી ઉપરથી ઉઠાડી

મૂઢી તેના ભાઈ મહમદખાનને ગાદીઉપર બેસાડ્યો, પણ મહમદખાન નાલાયક માલૂમ પડવાથી મીરજીતેખાન ટાલપુર, બલોચ અને બીજા સરદારોએ મળીને તેને દસ માસ પછી ઉઠાડી મૂક્યો અને ગુલામશાહના ભત્રીજા મીયાં સાદકઅલીખાનને ગાદીએ બેસાડ્યો.

એની રિયતિ પણ મહમદખાનના જેવી થઈ અને એક વર્ષ પણ નહિ થયું ત્યાંતો ગુલામશાહના ભાઈ ગુલામનબીખાન કલ્હોરે હકુમત પોતાના હાથમાં લીધી,
ગુલામનબીખાન.

ગુલામનબી જ્યારે ગાદીએ બેઠો ત્યારે તેના મનમાં એવું ભય પેદા કે રખેને મીર બહેરામનો દીકરો મીર બીજર જે તેના બાપના મરણ વખતે મકકે હજ કરવા ગયો હતો તે સિંધમાં આવી પોતાનું વેર લે. એ ભયને લીધે તેણે મસ્કતના અરબ સરદાર ઉપર એવો કાગળ લખ્યો કે “ મહેરબાની કરી તમારે મીર બીજરને ત્યાં મારી નાંખવાની તજવીજ કરવી. ” પણ મસ્કતવાળાએ એ દુષ્ટ કર્મ કરવાનો ના કહી. મીર બીજરને આ વાતની ખબર પડતાં તે એકાએક સિંધમાં આવ્યો અને બલોચ લોકોનો જમાવ કરી ગુલામનબી સાથે લડાઈ કરી જેમાં ગુલામનબી પડ્યો અને માર્યો ગયો. મીર બીજરે સિંધની હકુમત પોતાના હાથમાં ન લેતાં ગુલામનબીના ભાઈ અબદુલનબીને આપી.

મીયાં અબદુલનબી કલ્હોરાની હકુમત.

અબદુલનબીએ તખ્તપર બેઠા પછી જે તેને અડચણ પડી કાંટા જેવામાં આવ્યા અને જેમાંથી પોતાને હરકત

મલે એમ ધારતો હતો તેમને વચમાંથી કાઢી નાંખવાનું કામ તેણે પહેલ પહેલું કયું.

સરકરાજખાનની ઘાત.

મીયાં સરકરાજખાન જે હાલુસુધી કેહખાનામાં પડ્યો હતો તેને અને તેના નજદીકના સમા જેમની તરફથી તેને મોટા ભયની ધારતી રહેતી હતી તેઓને તેણે એક-કમ મારી નાંખાવ્યા. આ પછી ઈ. સ. ૧૭૮૧ માં કંદહારના હાકેમોએ સિંધપર એક લશ્કર તૈયાર કરીને મોકલ્યું. પણ ખલોચ અને ટાલપુરની સહાયથી તમા પોતાના સરદાર બીજરની મદદથી અખદુલનબીએ ચઢી આવનાર લશ્કરને હરાવ્યું મીર બીજરે કંદહારવાળા લશ્કરને શીકારપુર આગળ એક મોટી હાર ખવરાવી.

મીર બીજરની ઘાત

મીર બીજર પ્રામાણિક, નીમકહલાલ અને બીજમત કરમાર હતો તો પણ અખદુલ નબીએ હવે કંઈ પણ અકબલ રહી નથી એવું જોઈ તેની સાથે હગતખાજ કરી અને શિરચ્છેદ કરાવ્યો.

મીર બીજરને મારી નાંખાવ્યા પછી અખદુલનબી કલાત તરફ ભાગી ગયો. તે વખતે સિંધની હકુમત મીર અખદુલખાનટાલપુર—મીર બીજરફેાતીના દીકરા અને મીર ફતેહખાન—મીર સોખઠારખાનના દીકરાના હાથમાં આવી. પણ અખદુલનબીએ કંદહારના બાદ-સાહની મદદથી ઘણી અડચણો વેડયા પછી સિંધની હકુમત ફરી એકવાર પોતાને હાથ કરી. મીર અખદુલ અને મીર ફતેખાન વિગેરે બીજા વિધાસુઓને

દિક્ષાસા આપી પોતાને હાથ કર્યા, અને તેઓના પણ અંતે ખીજરના જેવા હાલ કર્યા. આ બધી કૂરતા અને માતકીપણું બલોચ લોકો સહન કરી શક્યા નહિ.

ટાલપુરોની હૈદરાબાદ ઉપર ચડાઈ અને ફતેહ.

થોડા વખતમાં મીર બહેરામના પૌત્રા મીર ફતેહ અલીખાને તેના ભત્રીજા મીર સોહરામખાન સાથે મળીને હૈદરાબાદ ઉપર ચડાઈ કરી. આથી અબદુલનખીને શહેર છોડીને નાસી જવાની જરૂર પડી. અબદુલનખીએ બીજવાર પણ સિંધ લેવાની કેશેશ કરી. પણ સરમાં હાલાણીની નજદીક મીર ફતેહઅલીખાને તેને હાર બવરાવી. અબદુલનખી પ્રથમ સિવસ્તાન લાણી નાઠો, પણ પાછળથી તેણે બેધપુરમાં જઈ આશરો લીધો. ત્યાં તે થોડા વખતમાં મરણ પામ્યો. તેના વંશની બેધપુરમાં હજુ સુધી સારી પદવી છે. અબદુલનખી કલ્હોરાનો છેલ્લો હાકેમ હતો. તેના પછી વગર વિલંબે જય પામતા ટાલપુર સરદારોએ ઈ. સ. ૧૭૮૧ માં હૈદરાબાદ સર કર્યું. તે વર્ષથી સિંધમાં ટાલપુર લોકોની હકુમત થઈ. ફતેહઅલીખાને જલ્દીથી કંદહારના આદ-શાહ જમાનશાહ પાસેથી સિંધપર હકુમત કરવાનું ફરમાન લીધું.

કલ્હોરા વંશના હાકેમોના નામ તથા

ગાદીએ રહેવાના વર્ષ.

નંબર. નામ. ગાદીએ બેસ- ક્યાંસુધી ગાદી-
વાનું વર્ષ સન. પર રહ્યા સન.

૧ ચારમહુમદ,

૧૭૦૧

૧૭૧૮

૨	નુરમહમદ.	૧૭૧૬	૧૭૫૪
૩	મહમદમુરારાધ્યાખ- ખાન.	૧૭૫૪	૧૭૫૭
૪	ગુલામશાહ	૧૭૫૭	૧૭૭૧
૫	સરફરાજખાન	૧૭૭૧	૧૭૭૬
૬	મહમદખાન	૧૭૭૬	૧૭૭૭
૭	સાદરઅલીખાન		
૮	ગુલામનબીખાન	૧૭૭૭	૧૭૮૧
૯	અબ્દુલનબીખાન	૧૭૮૧.	

ટાલપુરોનું રાજ્ય (ટાલપુરો એટલે અમીરો)
મીર ફતેહઅલીખાન.

ઈ. સ. ૧૭૮૩ માં મીર ફતેહઅલીખાન બેરવાળો થયો અને પોતાને સિંધનો હાકેમ કહેવરાવવા લાગ્યો. હંદ્રાખાદ હાથ આંચ્યા પછી મીર ફતેહઅલીખાને એવી ઇચ્છા કરી કે આખો સિંધ મારા પોતાના કબજામાં આવે તો સારું. આવો શક પડવાથી મીર સોદરાખ-ખાન-મીર ફતેહઅલીના ભત્રીજાએ અને મીર ઠારે-ખાન-મીર સોરાખખાનના દીકરાએ ધૈર્યુર અને સાહા-બંદર જલદી પોતાને હાથ કરી લીધાં. શાહ તૈમુર તે દિવસમાં કાબૂલનો બાદશાહ હતો તેની તાબેદારી કબૂલ કરી મીર સોદરાખે પોતાને રોહરીનો હાકેમ અને મીર ઠારેખાને પોતાને શાહગંદરનો હાકેમ સુકરર કરાવ્યો.

સિંધના ભાગો.

આ બંદોખસ્તથી સિંધમાં ત્રણ ટાલપુર હાકેમ થયા, અને સિંધના ત્રણ ભાગ થયા.

(૧) શહેદાદપુરીઓનો વંશ જેઓની હકુમત મધ્ય-સિંધમાં ચાલતી હતી ને રાજ્યધાની હૈદરાબદનું શહેર હતું તે. (૨) મીરપૂરવાળાઓનો વંશ જેઓની રાજ્ય-ધાની મીરપુરનું શહેર હતું; અને શાહખંદરનું પરગણું જે મીર ઠાણેખાન અને તેના વારસોના હાથમાં રહ્યું તે. (૩) જૈરપુરવાળો વંશ જૈરપુરવાળા વંશમાંથી મીર સોહરાબ અને તેના વારસોએ સરેમાં સત્તા મેળવી અને જૈરપુર પોતાની રાજ્યધાની કર્યું.

શહેદાદપુરીઓનો વંશ. મિત્રચોકડી-(ચાર ચારી).

મીર ફતેહઅલીખાન એવો મનસુખો કર્યો કે શહેદાદપુરના મીરલોકો છે તે એક સંપ થઈ જાય ને તે ખાનદાન લોકોનું જોર વધે તો ઈષ્ટ થાય. તેટલા માટે તેના ત્રણ નાના ભાઈ નામે મીર ગુલામઅલી, મીર કરમઅલી અને મીર મુરાદઅલીને પોતાની હકુમતમાં સામેલ કર્યા એ ચાર જણાએ લેખા થઈને રાજ્ય ચલાવ્યું. અને તેઓએ બહાર જહીરાત રીતે એવી સલકાઈ વાપરી કે તેઓને ચાર ચાર એટલે મિત્રચોકડી કરીને કહેતા હતા. તેમનામાં કદી ટટો અણખનાવ થતો નહોતો. આથી તેમના બધા દુશ્મનો અંદરથી બળતા જે કોઈ મગફરીથી તેમની સામે થતા તેમને મારી પોતાની આણ મનાવતા. કલાતના હાકેમ મીયાં નસીરમામદની તરફથી કરાંચીમા જે નવાબ હતો તેને ઈ. સ. ૧૭૯૨ માં જીતીલઈ કરાંચી પોતાને તાબે કર્યું.

મીર ફતેહઅલીનું મરણ અને વસિયતનામું
ઈ. સ. ૧૮૦૧

ઈ. સ. ૧૮૦૧ માં જોધપુરના રાજા પાસેથી તેઓએ

ઉમરકોટ લઈ લીધું. તેજ વરસમાં મીર ફતેહઅલી મરણ પામ્યો. પણ મરતાં અગાઉ તેણે પોતાની હકુમત અને મિલકતનું પોતાનું ભાઈઓ વચ્ચે ભાગ પાડીને વસિયતનામું કયું હતું. તેમાં એવી મતલબ હતી કે તેની મિલકતનો અર્ધો ભાગ તેના ભાઈ ગુલામઅલીને મળે અને અર્ધો ભાગ તેના બે નાના ભાઈઓને મળે. પણ તેણે પોતાના દીકરા સોબદાર સાહેબ કાંઈ મૂક્યું નહોતું. કાબૂલના હાકેમ શાહઅમાનશાહને આપવાના ખંડણીના ૧૩ લાખ રૂપિયાનો તથા જમાબંધીનો પણ તેણે મરવા પહેલાં અંદોખસ્ત કર્યો હતો.

ટાલપુરો અને ઇંચેજો વચ્ચે તહનામું.

મીર ફતેહ અલીખાનના મરણ પછી તેના ત્રણ ભાઈ-ઓએ મળીને હકુમત ચલાવી. પણ ગુલામઅલીએ પોતે પોતાનું મોટાપણું દેખાડ્યું. “ રૈસ ” નામ રાખી નાના મોટાને તક્ષવત તેણે બતાવ્યો. ગુલામઅલીના મરણની બે વર્ષ અગાઉ ઇંચેજ સરકારે સિંધના મીર સાથે તા. ૨૨ મી આગસ્ટ ઈ સ. ૧૮૦૬ માં એક કરારનામું (તહનામું) કયું. જેથી ઇંચેજની અને મીર લોકોની મિત્રાચારી થઈ. મીર લોકોએ એવી કબૂલાત કીધી કે કોઈપણ ફ્રેન્ચ કે અમેરિકન માણસને ઇંચેજની રાજ વગર સિંધમાં આવવા દેવા નહિ.

ઈ. સ. ૧૮૧૧ માં મીર ગુલામઅલીખાન શિકાર કરતાં મરણ પામ્યો. તે પોતાની પાછળ મીર મહમદ નામે એક છોકરાને મૂકતો ગયો. આ છોકરાની ઉમર ૧૮ વર્ષથી વધારે હતી તોપણ તેના કાકા મીરે કરમઅલી તથા મીર

મુરાદઅલીએ તેને મીર ફતેહઅલીખાનના દીકરા મીર સોળદારની માફકજ હકુમતમાં સામેલ કર્યો નહિ.

મીર કરમઅલી અને મુરાદઅલીની હકુમત.

મીર કરમઅલી અને મીર મુરાદઅલીએ કેટલાએક વખત સુધી હકુમત ચલાવો. ઇ. સ. ૧૮૧૨ માં તેઓએ કચ્છના રાવ ઉપર હુમલો કર્યો, પણ કચ્છના રાવને ઇંગ્લેન્ડ સરકાર સાથે દોસ્તી હતી તેથી ઇંગ્લેન્ડને કચ્છના રાવને મદદ આપવી પડી. પણ સિંધના અમીરો જલદી સમજી ગયા તેથી ઇ. સ. ૧૮૦૬ વાળા તહનામાં પ્રમાણે તેઓએ ઇંગ્લેન્ડ સાથે મિત્રાચારી ચાલુ રાખી અને હુમલાનું કામ બંધ કર્યું.

ઇ. સ. ૧૮૨૮ માં મીર કરમઅલીખાન નિવંશ મરણ પામ્યો અને મુરાદઅલીખાન સહેદાદાણી મીર લોકોને રેસ થયો અને હૈદરાબાદમાં રાજ્ય કરવા લાગ્યો.

મીર મુરાદઅલીનું રાજ્ય અને ઇંગ્લેન્ડ સાથે તહનામાં.

મીર મુરાદઅલીના વખતમાં ઇંગ્લેન્ડ સરકાર અને ટાલપુર લોકો વચ્ચે બે નવાં તહનામાં થયાં. એક ઇ. સ. ૧૮૩૨ માં અને બીજું ઇ. સ. ૧૮૩૪ માં એ તહનામાંથી ઇંગ્લેન્ડ લોકોને આખા સિંધમાં આવવા જવાની છૂટ મળી અને તેઓ સિંધમાં ધમધોકાર વેપાર કરવા લાગ્યા. પણ તહનામાં એવા ઠરાવ કરવામાં આવ્યા હતા કે કોઈ પણ ઇંગ્લેન્ડ સિંધમાં એકસ્થાને સ્થાયી રહે નહિ; ને તેમણે કોઈ પણ લશ્કરી સામાન કે વહાણ સિંધુનદી તરફ લાવવું નહિ. તેમજ બગી

મીરોએ કબૂલકયું' હતું કે અમારે બહારના પરદેશી
બેપારીઓને પરવાના સિવાય સિંધમાં આવવા દેવા નહિ.
આ પછી મીર મુરાદઅલીખાન જલદી મરણ પામ્યો.

નુરમહમદ અને નરસીરખાનની હકુમત.

મીર મુરાદઅલીખાનના દીકરા મીર નુરમહમદ અને
મીર નસીરખાન અને તેના બે પિત્રાઈ ભાઈ નામે મીર
સોબહારખાન (જે મીર ફતેહઅલીનો છોકરો હતો)
તથા મીર મહમદખાન (જે શુલામઅલીનો દીકરો હતો)
એ ચારે જણે મળીને સિંધની હકુમત ચલાવવા માંડી.

મીર મુરાદઅલીખાનના દીકરા મીર નુરમહમદખાને
પોતાને ' રૈસ ' કહેવરાવ્યો. ઇ. સ. ૧૮૩૮ ની શરૂઆ-
તમાં પંજાબના મહારાણા રાણજીતસિંહ અને મીરો
વચ્ચે કંઈક અણબનાવ થયો પણ ઇંગ્લેન્ડએ બંનેની વચ્ચે
સમાધાન કરી અરસપરસ સલાહ કરાવી.

મીર નુરમહમદનું મરણ.

ઇ. સ. ૧૮૪૧ માં મીર નુરમહમદખાને પોતાના બે
દીકરા મીર સહદાદ અને હસેનઅલીખાનને પોતાના
ભાઈ મીર નસીરખાનને સોંપી પોતે મરણ પામ્યો.

ટાલપુરોના વંશમાંથી કેટલાએક મીરો જેવા કે મીર
ફતેહઅલી વિગેરે હૈદરાબાદથી થોડે દૂર ખુદાબાદ નામે
શહેરમાં રહેતા હતા; (ત્યાં આગળ તેઓની કબરો
હજીપણુ જોવામાં આવે છે) પણ આખરે મીર લોકોએ
હૈદરાબાદને પોતાની રાજ્યગાદી કંચું.

ખૈરપુરના મીરો.

ખૈરપુરવાળા ટાલપુરોના વંશમાંથી મીર ફત્તમ
અને મીર અલીમુરાદખાન જેવો મીર સોરાબખાનના

દીકરા હતા તેઓ આ વખતે સિંધની સરહદવાળા મુલ-
કોના હાકેમ થયા હતા. ખૈરપુરવાળા મીરોને જ્યારે
જ્યારે જરૂર પડતી ત્યારે ત્યારે રાજ્યકારભારનાં કામોમાં
તેઓ હમેશાં હંદ્રાબાદના મીરોની સલાહ લેતા.

ખૈરપુરનો હાકેમ મીર રસ્તમખાન.

ખૈરપુરના હાકેમ મીર રસ્તમખાન કુટુંબ મોટું હતું
પણ તેના કુટુંબના માણસોમાં કુસંપ હોવાથી તેણે
પોતાની પાછલી જાંઘનીના દિવસો દુઃખમાં કાઢ્યા.
મીર રસ્તમ પોતે ઘણો પુશ મિઝાજ અને થોડા અવ-
કાશવાળો એટલે કેમ આઝાદ માણસ હતો. તે પોતાના
સારા સ્વભાવથી પ્રબળ પ્રિય થઈ પડ્યો હતો. મીર
રસ્તમનો નાનોભાઈ મુબારક પણ ઈ. સ. ૧૮૨૬ માં
પોતાની પાછળ એક મોટું કુટુંબ મૂકી મરણ પામ્યો.

મીરપુરવાળો મીર શેરમહમદ.

ટાલપુરાના ત્રીજા ખાનદાનમાંથી મીર શેરમહમદ જે
બધા મીરોમાં ઘણો બહાદુર અને નિષ્કપટી માણસ
હતો તેના કબજામાં હંદ્રાબાદની પૂર્વવાળો મીરપુરનો
કિલ્લો રહ્યો.

ઈંગ્લેન્ડનો સિંધના માણસો સાથે સંબંધ.

ઉપર બતાવી ગયા છીએ કે ઈંગ્લેન્ડ લોકોનો સિંધના
લોકોની સાથે સંબંધ પહેલ પહેલો ગુલામશાહ કલ્હો-
રાના વખતથી થયો હતો. પણ મહમદ સરફરજખાને
ઈ. સ. ૧૭૭૫ માં ઈંગ્લેન્ડ સાથે દોસ્તીના હક તોડી
પાડ્યો. વળી ઈંગ્લેન્ડે ઈ. સ. ૧૭૬૬ માં સિંધ સાથે
મેપાસ અલાવવાની કોશિશ કરી અને મીરતર નેથનકોને

સિંધના મીરો સાથે વેપાર ચલાવવાનો બંદોબસ્ત કરવા માટે મોકલાવી દીધો. પણ આ કોશેશથી પણ આગ-જની માફક કંઈ થયું નહિ. કાયદો થયો નહિ. ઇંગ્લેન્ડ ગુમાસ્તો કદી ઠકામાં તો કદી શાહાબંદર અને કોઈ વખતે કરાચીમાં રહેતો પણ તેણે બંધે ઠેકાણે વખતો વખત અપમાન મીર લોકો તરફથી થતું. આખરે તે લોકો તરફથી તેમને એકાએક દસ દિવસનાં સિંધ છોડી જવાનો હુકમ પણ ફરમાવવામાં આવ્યો.

પણ ઇસ્ટઇન્ડિયા કમ્પનીએ આ અપમાન થયા હોય તો કંઈ ધ્યાન આપ્યું નહિ અને તે વાતને તેઓએ નજીવી ગણી એ સળખથી મીરો પાસેથી બદલો લેવામાં આવ્યો નહિ. ઇ. સ. ૧૮૦૯ માં ઇંગ્લેન્ડે મીરો સાથે વળી તહનામું કર્યું અને દોસ્તી કરી. પણ આ કરારનામું કરવામાં ઇંગ્લેન્ડની મતલબ માત્ર એટલીજ હતી કે ફ્રેન્ચ લોકોને સિંધમાં વખારો બાંધીને બેસવા ન દેવા.

ઇ. સ. ૧૮૨૦ માં બીજું તહનામું ટાલપુરો અને ઇંગ્લેન્ડ વચ્ચે સરહદની તકરાર મટાડવા માટે થયું. પણ તે વરસમાં ઇંગ્લેન્ડ લોકોએ ૫૦૦૦ માણસનું લશ્કર સિંધના ખોસા લોકોની લૂંટ અને ચોરી બંધ કરવા સારું કચ્છ તરફ મોકલાવ્યું.

મીરોની સત્તા.

મીર લોકોએ ઇ. સ. ૧૮૨૪ માં ધીરજ અને શાંતિથી શીકારપુરનું શહેર લીધું; જે અફગાનોના હાથમાં રહેલું છેલ્લામાં છેલ્લું શહેર હતું.

સખર અને બરહદીનાં પરગણાં પણ બીજાં પરગ-

જાંઓ સાથે આસ્તે આસ્તે ઇ. સ. ૧૮૦૬ અને ૧૮૬૪ ની વચ્ચે ખેરપુરના મીર લોકોના હાથમાં આવ્યાં.

શિકારપુરની ઉપજ.

શિકારપુરની ઉપજમાંથી સાત ભાગ થતા હતા જેમાંથી ૪ ભાગ હેદ્રાબાદવાળાને અને બાકીના ત્રણ ભાગ ખેરપુરવાળા મીરોને મળતા હતા.

ઇ. સ. ૧૮૩૨ માં મુરાદઅલીની હકુમતના વખતમાં ઇંગ્લેન્ડમાં કનૈલ પાટીંગરને સિંધના મીરો સાથે વેપારના સંબંધમાં એ કરારનામું કરવા સારૂ મોકલાવ્યો. જેનું સંપૂર્ણ વર્ણન અગળ આપી ગયા છીએ. ખેરપુરના મીરોએ પણ તહનામું કબૂલ કર્યું.

બન્સ સહેબની સિંધુ નદીપરની મુસાફરી.

આ તહનામાંથી એ વર્ષ આગળ એટલે ઇ. સ. ૧૮૩૦ માં સર અલેક્ઝાન્ડર બન્સે મીરોના ઘણા સંકટ અને આપમાન સહન કરીને સિંધુ નદી ઉપર વહાણવટી કરવાની પરવાનગી મેળવી. અને પોતાની સાથે આ મુસાફરીમાં મહારાજા રણજીતસિંહ (લાહોરના રાજા) સારૂ ઇંગ્લાન્ડના બાદશાહ પાસેથી મળેલી કેટલી એક સોગાતો પણ લઈ આવ્યો હતો. તે વખતના યુરોપખંડના લોકોને સિંધુ નદીના કિનારાપર વસનારા માણસો બાબત સિંહ-દરના દિવસો કરતાં કંઈ વધારે ખબર નહિ હતી. બન્સે સાહેબની એવી ઇચ્છા હતી કે સિંધુ નદીના કાંઠાપર વસનારા માણસો અને તેઓના હાકેમોનો સ્થિતિથી વાકેફ થવું અને જો બની શકે તો તેઓની સાથે મિત્રાચારીનો સંબંધ પણ રાખવો. જો કે મોર લોકો વિષે ઇંગ્લેન્ડ લોકોના મનમાં સારો અભિપ્રાય કેશ્વાસ તે

નહોતો. ઇ. સ. ૧૮૩૨ ના તહનામાંનો વિરૂદ્ધ તેઓએ ઇંગ્લેન્ડને સિંધુ નદીપર વેપાર કરવાની રજા આપી નહિ તો પણ કર્નલ પાટીજરે ઘણું સંકટો વેડ્યા પછી ઇ. સ. ૧૮૩૫ માં સિંધુ નદીના કિનારાવાળા મુલકોથી સારી રીતે માફીતી મેળવી.

ઇંગ્લેન્ડનો વકીલ.

ઇ. સ. ૧૮૩૬ માં ઇંગ્લેન્ડએ મીર લોકો તથા પંજાબના મહારાજા રણજીતસિંહ વચ્ચે સલાહ કરાવી તેથી મીર લોકોએ હૈદરાબાદમાં ઇંગ્લેન્ડના તરફથી વકીલને રહેવાની પરવાનગી આપી. અને સિંધમાં કર્નલ પાટીજર ઇંગ્લેન્ડનો પહેલપહેલો વકીલ મુકરર થયો.

મીરો તથા ઇંગ્લેન્ડ વચ્ચે આણખનાવ.

ઇ. સ. ૧૮૩૮ ના જુન માસમાં ઇંગ્લેન્ડ સરકાર, આફગાનિસ્તાનના શાહ—સુલ્તાનમુલ્ક અને પંજાબના મહારાજા રણજીતસિંહની વચ્ચે એક તહનામું થયું તેથી ઇંગ્લેન્ડ સરકારને શાહ—સુલ્તાનમુલ્કને મદદ કરવા માટે સિંધમાંથી ફ્રાન્સ લઈ અફગાનિસ્તાન જવાની જરૂર પડી. પણ આવો સામાન અને લશ્કર ઇ. સ. ૧૮૩૨ વાળા તહનામાંની વિરૂદ્ધ હોવાથી મીરોએ તેમને અટકાવ્યા. પણ તે વખતના ગવર્નરજનરલ લૉર્ડ આંકલાન્ડ સાહેબે હુકમ કર્યો કે આવા અગત્યના વખતમાં ઇ. સ. ૧૮૩૨ વાળું તહનામું બંધ રાખવું જોઈએ, અને તેથી જેને સરદારો આવા જરૂરીઆતના વખતમાં ઇંગ્લેન્ડને મદદ નહિ કરે તે બધાને પદબ્રિન્ટ કરવા પડશે. આથી ઇ. સ. ૧૮૩૮ ના ડીસેમ્બર માસમાં સર જનકીન જેને

થોડા દિવસ પછી લોડ'નો ખીતાખ મળ્યો હતો તે લશ્કર લઈને સિંધમાં આવ્યો. પણ મીર લોકોએ લશ્કરનો ખોરાક અને સામાન જવામાં ઘણી અડચણ પડાવ્યાડી, તેથી ઇંગ્લેજ અમલદારોએ લાચાર થઈને ધમકાવ્યા. અને ભય બતાવ્યો કે જો તમે આવે વળતે અડચણો કરતા બંધ નહિ પડો તો અમે તમારી રાજ્ય-ધાની ઉપર હુમલો કરીશું. આવી ધમકીથી મીર લોકોએ ડરી જઈને માર્ગ આપ્યો.

ઈંગ્લેજ લશ્કરનું સિંધમાં આવવું.

મીર લોકો સાથે શત્રુવટ પડવાથી ઈ. સ. ૧૮૩૯ માં મુંબાઈથી એક મોટું લશ્કર સિંધમાં રહેવા સાડુ આવ્યું. જ્યારે આ લશ્કર કરાચી બંદરમાં દાખલ થયું ત્યારે બલોચ લોકોએ લશ્કરનાં માણસોને ઉતરતી વેળા અડચણ કરી. આથી તેઓએ એકાએક મનોરાનો કિલ્લો બલોચ લોકો પાસેથી છીનવી લીધો.

તે પછી થોડા દિવસમાં હૈદરાબાદના મીર લોકો તથા ઇંગ્લેન્ડની વચ્ચે નીચે દર્શાવેલી સરતો પ્રમાણે સલાહ થઈ ૧ મીર લોકો અફઘાનિસ્તાનને જે ખડાળી આપતા હતા તે તેઓએ ઘણા દિવસ થયાં આપી ન હોતી તેના બદલામાં ઇંગ્લેન્ડોએ એવો ઠરાવ કર્યો કે કાબૂલના હાકેમ શાહસુજનને મીર લોકોએ ૨૩ લાખ રૂપિયા નગદ આપવા.

૨ મીર લોકોએ ઇંગ્લેન્ડના ૫૦૦૦ માણસના લશ્કરને સિંધમાં રહેવા દેવાની પરવાનગી આપી. અને તેઓના ખર્ચમાં પણ કંઈક લાગ આપવા કબૂલ કરવું.

૩ મીર લોકોએ સિંધુ નદીમાં વેપાર માટે રાખવામાં આવતાં વહાણો ઉપથી કર માફ કરવો.

આ તહનામું પહેલી સરત સિવાય ઐરપુરના મીરો પાસે પણ કબૂલ કરાવ્યું. ઐરપુરના મીરોને ખખખરનો કિલ્લો ઈંગ્રેજોના તાબામાં આપવો પડ્યો.

મીરપુરવાળા હાકેમ મીર શેરમહમદને પણ વર્ષે અર્ધો લાખ રૂપીઆ આપવાથી સરકારે ઉપલા તહનામામાં દાખલ કરીધો. ઈંગ્રેજ સરકાર તરફથી સિંધમાં જે વકીલ હતા તેઓએ મીરો સાથે એવી સલૂકાઈની રીત રાખી કે સિંધના તમામ મુલકમાં ઘણી શાન્તિ અને આરામ પ્રસર્યો. ઈંગ્રેજોની આગળોટો પણ વગર અડચણે સિંધુ નદીમાં આવ બંદ કરવા માંડી અને મીરો પણ તેને બધી રીતે મદદ કરવા લાગ્યા.

ઈ. સ. ૧૮૪૦ માં કલાતના મુલકોમાં મોટો ફિસાદ થયો, તે કારણથી થોડા દિવસ સુધી ઈંગ્રેજો સિંધના મુલકો ઉપર પુરું ધ્યાન આપી શક્યા નહિ. પણ અંતે ઈ. સ. ૧૮૪૧ માં કલાતમાં શાન્તિ થઈ અને સિંધ તથા કલાતના મુલકોની નજરદારી (ટેપરેખ) ઈંગ્રેજ સરકારે મેજર આઉટ્રામને સોંપી.

મીર નુરમહમદનું મરણ ઈ. સ. ૧૮૪૧.

હૈદરાબાદના મીરોના સરદારોનો (વકીલ) મીર નુરમહમદ ઈ. સ. ૧૮૪૧ માં મરણ પામ્યો; અને તેના પછી તેના બે દીકરા તેમના કાકા નસીરખાન સાથે મળીને હકુમત કરવા લાગ્યા.

સિંધના મીરોએ ખંડણી આપવામાં સુસ્તી રાખી તે માટે એવો ઠરાવ થયો કે શિકારપુરનું શહેર કે જેમાં

હદ્રાખાદના ત્રણે મીરોનો ભાગ હતો અને જેની પેદાશ સુમારે બે લાખ રૂપીઆની હતી તે ઇંગરેજને હવાલે કરવું. પણ મીરોએ આ ઠરાવ બળવવામાં ઘણીએ કોશિશો કરી અને ઇંગરેજોને કાબૂલ અને કંદહારના મુલકમાં ઘણો શોરસ (ઘોંઘાટ) હોવાથી એ વાત ઉપર જોર રાખવાનું યોગ્ય લાગ્યું નહિ. અને તેથી શીકારપુરનું શહેર પોતાના હાથમાં રાખવાનો વીચાર ઇંગરેજોએ બંધ રાખ્યો.

સર ચાલ્સ નેપીઅરનું સિંધમાં આવવું.

ઇ. સ. ૧૮૪૦ ની આખરમાં ઇંગરેજ લશ્કરે કાબૂલ અને કલાતમાં થોડી ઘણી શિકસ્ત ખાધી તે ઉપરથી સિંધના બલોચ સરહારો ઇંગરેજ સરકારનું આજીવું જોર સમજી પોતાની મગરૂરી બતાવવા લાગ્યા. ઇંગ્રેજ સરકારે સર ચાલ્સ નેપીઅરને સિંધુનદીમાં નીચલાં ગામોં ઉપર લડાયક અને દેશી કામોની ઇન્ટેન્ડમથી (ઇન્ટેન્ડરીથી-આતુરતાથી) મુકરર કરી મોકલાવ્યો.

નજારથી ઇંગ્રેજોનું લશ્કર ઇ. સ. ૧૮૪૨ માં અફઘાનિસ્તાનમાંથી પાછુંઆવ્યું ત્યારથીજ ઇંગ્રેજ લોકો સિંધ ઉપર સખ્ત નજરથી જોવા લાગ્યા. અને સર ચાલ્સ નેપીઅરે મીર લોકોને એક સખ્ત તહનામા ઉપર સહી કરવા માટે લખ્યું એ તહનામામાં નીચલી શરતો હતી.

(૧) કરાચી હકા, સખ્ખર, બખ્ખર અને રોહરીનાં શહેરો ઇંગ્રેજને હમેશને માટે મળે.

(૨) બધી જાતના કરો અને માલ ઉપરની જકાતો ઇંગ્રેજ ઉપરથી માફ થાય.

(૩) કેટલીક શરતોથી રાહરીથી સખઝલ કૌટ મુધીનો ખૈરપુરવાળા પરગણાનો મુલક ભાવલપુરવાળા હાકેમને આપવો.

મેજર આઉટ્રામ જે સિંધમાં ઇંગ્લેન્ડ તરફથી મીરા પાસે વફીલ હતો તે થોડા દિવસ માટે સિંધ છોડી ગયો હતો, પણ ઇ. સ. ૧૮૪૩ માં તે પાછો આવ્યો અને તેણે મીરાને વગર કારણે લડાઈમાં ઉતરી ખુનરેઝી ન કરવાની વથા વાળે થવાની સલાહ આપી. વળી તેઓને કહ્યું કે સર આર્લ્સ નેપીઅર લડાઈ કરવા આડું લશ્કર અદિવ તૈયાર બેઠો છે અને જો તમે કાંઈ પણ અટકાવ કરશો તો તે એકદમ વખતપર (રાજ્યધાનીપર) હુમલો કરશે.

ખૈરપુરના મીરામાં કુસંપ.

ખૈરપુરવાળા મીરાના વંશજોમાં એટલો અલુખનાવ થયો કે આખરે તે લોકોએ ઇંગ્લેન્ડ સરકારને એક અરજ કરી કે મીર અલીમુરાદખાન અને મીર રુસ્તમખાનની વચ્ચે જે ઝગડો પડ્યો છે તેનો નિવેડો કરો. મીર અલીમુરાદખાન જે વિદ્વાન અને સનજી સાણસ હતો તેની એવી ઇચ્છા થઈ કે રૈસની પદ્ધતિ જે આટલો વખત મુધી વહ મીર રુસ્તમની પાસે હતી તે છાનવી લઈ પોતે લેવી, તે વેળાએ રુસ્તમની ઉંમર ૮૫ વર્ષની હતી.

આ મતલબ હાંસલ કરવાને મીર અલીમુરાદખાને થણા યત્નો અને ફરેબો (બજો) રચ્યાં. સર આર્લ્સ નેપીઅર અને મીર રુસ્તમની વચ્ચે શત્રુવટ કરાવી, એક વખત મીર રુસ્તમની સાથે તેણે એવી વાત કરી કે સર આર્લ્સ નેપીઅર તમને કેદ કરવાનો મનસુબો કરે છે વળી તેમજ સર આર્લ્સ નેપીઅર પાસે એવી બનાવટી

વાત કરી કે મીર રસ્તમ ઇચેજી સાથે દુરમનાઈ નાંખવાનો ધરાદો રાખે છે.

ખીચારા મીર રસ્તમખાને સર ચાલસ નેપીઅરની પાસે પોતે જઈ રૂબરૂમાં મુલાકાત લઈ સર્વ વિગતથી વાકેફ કરવા માટે બહુચ્છિક ડોરોશો કરી. પણ તેમાં ફાળ્યો નહિ તેથી છેવટ નાઉમેઢીથી મીર રસ્તમને રણના રસ્તામાં ઈમામગઢના કિલ્લા તરફ સહકુટુંબ નાસી જવું પડ્યું.

ઈ. સ. ૧૮૪૩ માં સર ચાલસ નેપીઅર તેની પછવાડે ગયો અને તે કિલ્લો લઈને જમીનદોસ્ત કરાવ્યો.

આ પછી સર ચાલસ નેપીઅરે મહમદઅલી મુરાદ ખાનને રૈસનો ખીતાબ આપી હાકેમ કરાવ્યો.

ઈ. સ. ૧૮૪૩ નું તહનામું.

મીરાની ઉપરના તહનામા ઉપર સહી કરવાની મરજી નહોતી પણ આખર લાચાર થઈ ૮ મી ફેબ્રુઆરી ઈ. સ. ૧૮૪૩ ની એક દરબારમાં આવીને મેજર આઉટ્રામની હાજરીમાં સહીઓ કરી આપી. પણ જ્યારે મેજર આઉટ્રામ દરબારથી બહાર નીકળ્યો ત્યારે તેને ખબરપડી કે બલૂચ લોકોએ તેની તથા તેના ડોસ્તોની ઘાત કરવા સાડ મનસુખો કર્યો હતો. પણ તે આફતથી મીર લોકોના ચોડીદારોએ તેને બચાવ્યો.

ઇચેજી છાવણી ઉપર હલ્લો .

ઇચેજીએ મીરલોકો પાસે જખરજસ્તીથી આ તહનામા ઉપર સહીઓ કરાવી તેથી મીર લોકોના બલૂચ સરદાર અને નોકરાને એટલો ભ્રસ્તો થઈ આવ્યો કે

વા. ૧૫ મી ફેબ્રુઆરી ઇ.સ. ૧૮૪૩ ને દહાડે તેઓએ ઇંગ્લેન્ડના વકીલ મેજર આર્ટિમની છાવણી ઉપર છાપો માર્યો. આ છાવણી હૈદ્રાબાદના શહેરથી બે કે ત્રણ ગાઉ છેટે સિંધુનદીને કિનારે હતી. મેજર આર્ટિમ સાથે થોડું લશ્કર હતું તેની મદદથી તે પોતાને બચાવી નીકળી ગયો. અને આગળોટ ઉપર બેસી સર-આલ્ફ નેપીઅરને મટારી નામે શહેરમાં જઈ મળ્યો.

મીયાણીની લડાઈ ફેબ્રુઆરી ૧૮૪૩.

ઇ. સ. ૧૮૪૩ ના ફેબ્રુઆરીની ૧૭ મી તારીખે સર આલ્ફ નેપીઅર અને મીરલોકેની વચ્ચે હૈદ્રાબાદથી ત્રણ ગાઉ દુર મીયાણી પાસે એક મોટી લડાઈ થઈ જેમાં બલુચી લોકો સખ્ત હાર ખાઈ નાશી ગયા. હૈદ્રાબાદના મીરો હથીઆર છોડી ઈઈ સર આલ્ફ નેપીઅર આગળ આબ્યા અને વામિદાર થયા. આ લડાઈમાં મીર લોકેનાં ૨૨,૦૦૦ માણસ હતાં અને ઇંગ્લેન્ડનાં ફક્ત ૨,૮૦૦ માણસ અને ૧૨ તોપો હતી. તેમાંથી લડાઈની અંદર મીર લોકેના ૫,૦૦૦ માણસ મરી ગયાં અને ઇંગ્લેન્ડનાં ફક્ત ૨૫૭ મરી ગયાં તેમાંના ૧૬ મોટા હોદ્દેદારો હતા બે કે ત્રણ મીયાણીની લડાઈ પછી ઇંગ્લેજ લોકેના હાથમાં સિંધનું મુખ્ય રાજધાનીનું શહેર આબ્યું તો પણ સર આલ્ફ નેપીઅરને એક બીજી લડાઈ કરવાની જરૂર પડી.

મીર શેરમહમદખાન અને દુખાની લડાઈ.

મીર શેરમહમદખાન—મીરપુર—ખાસનો હાકેમ ૨૦,૦૦૦ બલુચ સાથે ઇંગ્લેન્ડની ફાજ ઉપર હુમલો કરતો આબ્યો પણ તે દરમિયાન સર આલ્ફ નેપીઅરને વા. ૨૨ મી

માર્ચે સપ્તમ્બરથી લશ્કરની મદદ મળી અને તે ૫૦૦૦ માણસો સાથે પોતાના શુરાતન ઉપર આધાર અને વિશ્વાસ રાખીને મીર શેરમહમદની સામે થવા નીકળ્યો. આખરે નારેજની નજીક દબા શહેર પાસે કુલેલી નહેરના કિનારા ઉપર તા. ૨૪ મી માર્ચ ૧૮૪૩ ને દિવસે એક ભયંકર લડાઈ થઈ. તેમાં બેઉ પક્ષે સારી હીમત અને શુરાતન બતાવ્યું; આખર બલૂચ લોકો હાર્યા અને તેઓનો સરદાર લડાઈ વચ્ચેથી નાઠો. મીરપુર અને ઉમરકોટના કિલ્લા ઇંગ્લેજ લોકોના હાથમાં આવ્યા અને ટાલપુરોના રાજ્યનો અંત આવ્યો ત્યારથી ઇંગ્લેજ લોકોના રાજ્યનો પ્રારંભ થયો. ટાલપુરોએ સિંધમાં ૫૭ વર્ષ સુધી રાજ્ય કર્યું.

મીર લોકોનું કેદ થવું.

સિંધની જીત પછી મીર નસીરખાન અને તેના ભત્રીજાઓ મીર—શહેદાદખાન, મીર હુસેનઅલીખાન, મીર મહમદખાન તથા મીર સોબ્હારખાનને મીર રૂસ્તમખાન તથા તેના ભત્રીજાઓ નસીરખાન અને વલીમહમદખાન—ખેરપુરના મીરોની સાથે કેદ કરી મુંબઈ મોકલાવ્યા.

ઈ. સ. ૧૮૪૩ ના એપ્રિલમાં તે લોકોને મુંબઈ થી ખૂંતે લઈ ગયા; અને વળી ઈ. સ. ૧૮૪૪ માં હૈદરાબાદના મીરોને કલકત્તામાં લઈ જવામાં આવ્યા. જ્યાં તેઓ નજર કેદ રહ્યા. અંતે ઈ.સ. ૧૮૫૪ માં લૉર્ડ ડેલાહુઝીએ (તે વખતના ગવર્નર જનરલે) કલકત્તાવાળા મીરોને સિંધમાં જવાની પરવાનગી આપી.

ટાલપુરે પોતાનો વંશ મોર હમઝહા બિન હાશમથી
 બણે છે અને કહે છે કે અમે અરબસ્તાનથી આવેલા
 છીએ. ટાલપુરના મોટા દદા મીર શહેદાદખાનનો તેના
 કાકા સાથે અણબનાવ હતા જેનાને વીસાઈને સિંધમાં
 આવ્યો અને કહ્યોરા મીયાં શાહઝની નોકરી પકડી અને
 પોતાના રૈસ (ઘણી) નો ધર્મ શીયા મઝહબ સ્વીકાર્યો.

મીર શહેદાદખાન સાથે ખીજ પણ કેટલાએક બલોચ
 સિંધમાં આવ્યા અને અહીં પોતાનું રહેઠાણ કર્યું. ટાલ-
 પુરે પરોણાની આગતા સ્વાગતા સારી રીતે કરતા અને
 તેઓને દરેક પ્રકારનું માન અને આદરભાવ આપતા.
 છતાં તેઓની ચાલચલણ પિશ્તિમના સુધરેલા માણ-
 સોના જેવી બેવામા આવતી નહિ. તેઓ દેખાવમાં
 ઘણું કરીને જંગલોના માણસો જેવા બેવામાં આવતાં.

તેઓને વિદ્યાનું જ્ઞાન બહુજ થોડું હતું. મીરલોકો
 ઘણું કરીને મુલકનો ઘણો ભાગ મોટા સરદારોને
 ભગીર તરીકે બક્ષીસ આપતા. અને તે સરદારો વળી
 આ બક્ષીસને બદલે લડાઈને વળતે પોતે પોતાના
 માણસો સહીવ તેમની નોકરી બજાવતા હતા. મીર
 લોકોનું ગુજરાન ઘણું કરીને સાદું અને થોડા ખર્ચ-
 વાળું હતું. પણ તેમનો પૈસો હથીઆર, ઘોડા અને
 શિકારના શોખમાં જતો. શિકારના તો એવા શોખીન
 હતા કે પોતાના ગામનો કેટલોએક ભાગ શિકારગાહ
 (શિકાર માટેની જગ્યા) માટે વેરાન રાખતા હતા.
 તેઓ પોતે દહેતા હતા કે અમેને અમારાં શિકારગાહ
 પોતાના બચ્ચાં તથા દુરમે (જનાનખાના) ની માફક
 બનાવે છે, મીર લોકો શીયા મઝહબ ધર્મના હતા પણ

ધણું કરીને તેઓને પોતાના ધર્મ સંબંધી બાંઝી ખબર નહોતી. પૈસા એકઠા કરવાના તેમને ઘણાજ શોખ હતો અને કેઈ પણ પ્રકારના સુધારાથી દુર નાસતા.

ધંત્રેભેનું રાજ્ય.

સિંધના પહેલો ગવર્નર સર ચાલ્સ નેપીઅર સાહેબની હુકુમત.

ઈ. સ. ૧૮૪૩ના ફેબ્રુઆરી માસની ૧૭ મી તારીખે પુલેલી નહેરના કિનારા ઉપર હૈદ્રાબાદની ઉતરે ૬ માઈલને અંતરે માયાની પાસે મીરો સાથે એક મોટું સુદ્ધ થયું જેમાં મીરો હાયા અને સર ચાલ્સ નેપીઅર જન્મ પામ્યો. આ સુદ્ધ શહેદાદાણી મીરો સાથે થયું. વા. ૫ મી માર્ચ નેપીઅર સાહેબે અમન અમાન (સુખ શાન્તિ) નું ઇસ્તીફાર (બહર નામું) બહર ક્યું. તેમાં લખેલું હતું કે જે કેઈ ઇંત્રેભેની સામે થશે તેને નુકસાન થશે તેથી સા લોકોને ચટારત છે કે ઇંત્રેભેની આલુમાની સુખ શાન્તિમાં રહેવું.

વા. ૧૨ મી માર્ચ ગવર્નર જનરલ લાર્ડ એલેન્બરો સાહેબના ફરમાન મુજબ સિંધ ઇંત્રેભેના મુલક સાથે ભેડી દીધું. અને સર ચાલ્સ નેપીઅર સાહેબ સિંધને પહેલો ગવર્નર નીમાયો. માર્ચની ૨૪ મી તારીખે હૈદ્રાબાદની પૂર્વમાં આશરે ૭ માઈલને અંતરે દબાના ગામ પાસે બીજી લગાઈ થઈ. તેમાં મીર શેરમદમદ-ખાન માણુકાણી-મીરપુરખાસ વાળાની હાર થઈ; તે થરમણી નાંઠો અને નેપીઅર સાહેબ તેની પછવાડે પડ્યો. વા. ૪ થી એપ્રિલે ઉમરકોટ (જ્યાં અકબર બાદશાહનો જન્મ થયો હતો, તે) દીધું. નેપીઅર

સાહેબ ત્યાંથી હુદ્રાબાદમાં આવ્યો અને તા. ૧૩ મી
એ બીજું એક ઇસ્તીફાર (જાહેરનામું) જાહેર કર્યું
તેમાં જાહેર કર્યું કે જે કરો તથા જકાતો અસલ મીર
હોકાને મળતી તે હમણું ઇંગ્લેન્ડ સરકારને મળવી
બાંધશે. તા. ૨૦ મી એ ન દિવસે તેણે બલોચ જાગીર-
દારો અને સરદારોને માટે સામાન્ય ઇસ્તીફાર જાહેર
કર્તા. તેમાં જણાવ્યું કે જે સરદારો અને જાગીરદારો
વિગેરે ઇંગ્લેન્ડ સરકારને સલામ કરશે તેઓની જાગીરો
તથા બધા હકકો કાયમ રાખવામાં આવશે. તા. ૨૪ મી
એ ૧૮૪૪ ને દહાડે એટલે કેસરેહિન્દને જન્મ
દિવસે ગવર્નર સાહેબે હુદ્રાબાદમાં હરબાર ભરી તેમાં
બહુ કરી બધા જાગીરદારો સલામ કરવા આવ્યા અને
તેઓના હકકે જેમ હતા તેમ કાયમ રાખવામાં આવ્યા.

સરાવાળા જાગીરદારોને સગવડ સાડ હુકમ કરવામાં
આવ્યો કે તેઓ શિકારપુરમાં જનરલ સમસનપાસે
સલામ સાડ હાજર થાય.

દેશનો કારભાર ચલાવવા સાડ હુદ્રાબાદમાં કેપ્ટન
શાયબોલ, કરાચીમાં કેપ્ટન પ્રીડી, શિકારપુરમાં મેજર
ફેરિંગ્ટન અને ખાનગઢ (જેકોકાબાદ) માં કેપ્ટન
ગોલ્ડની કલેક્ટર નીમાયા. અને તેઓને પૂરતી રેવન્યુ
અને જ્યુડીશ્યલ (વસુલાત અને ન્યાયી) સત્તા મળી
એ અમલદાર જીલ્લાઓના માજિસ્ટ્રેટો પણ હતા.
તેઓના હાથ નીચે ભાગ ભાગના ડેપ્યુટી કલેક્ટર પણ
નીમવામાં આવ્યા. તેઓની નીચે કારધાર ઇત્યાદિ
મુલકે સંભાળવા સાડ અમલદારો નીમવામાં આવ્યા.

ઈ. સ. ૧૮૪૪ ના શિયાળામાં નેપિઅર સાહેબે કચ્છી ટેકરીઓમાં વસનારા ખલોચો ઉપર હુમલો કર્યો. કારણ કે આ લોકો દેશના માણસોને લૂટફાટથી હેરાન કરતા હતા અને ઈંગ્રેજોની આણુમાનતા ન હોતા. તે ટેકરીઓની વચ્ચે તકડી નામે એક મજબૂત કિલ્લો હતો. ત્યાં સરદાર બખ્ષખાન હુમડી પોતાના બાયાતો અને કુટુંબ કબીલા સહીત રહેતો હતો. તે કિલ્લો નેપીઅર સાહેબે મીર સાહેબ અલીમુરદખાનની મદદથી લીધો. અને બખ્ષખાનને કેદ કર્યો. આ કિલ્લાની વપાસ કરવા સાડ નેપીઅર સાહેબે ત્યાં સોલજરો મોકલાવ્યા. આ મોકલેલા દશેક સોલજરો ટેકરીને મથાળે પહોંચતાં પહેલાંજ ખલોચ લોકોની બંધુકની ગોળીના લોગ થઈ પડ્યા. જેઓ આગળ હતા તેઓ શુરાતનથી સામા થઈ લડી મુખ્યા. ખલોચ લોકોમાં એવો રીવાજ હતો કે જે શુરો થઈ મરતો તેને લાલ કે લીલા દોરાનાં ખનાવેલાં માદળીયાં હાથપર બાંધતા. તે સોલજરોનાં મુઠ્ઠાં જ્યાંરે મળ્યાં ત્યારે તેઓના બન્ને હાથ ઉપર લાલ માદળીયાં બાંધેલાં જોવામાં આવ્યાં.

સને ૧૮૪૩ ના ઇસ્તીહાર મુજબ ઈંગ્રેજ રાજ્ય થવાથી ત્રિધને થયેલા લાલો.

(૧) લડાઈ ટંટા અને લુટારાનાં ધાડાંની બલા દૂર થઈ, તમામ જાતનો ગેરખંદોબસ્ત નાશ પામ્યો અને બધે સુખશાન્તિનો ફેલાવો થયો.

(૨) દેવે અને આગળોટોથી મુસાફરીની અને બેપારની બહુસારી સગવડ થઈ. અને દુકાળના વખ-

તમા પછુ દૂર દેશનું અનાજ કિંમત ખરચવાથી બધે મળવા લાગ્યું.

(૩) ટપાલ અને તાર મારફતે દૂર દેશવરના ખબરો જલદીથી મળવા લાગ્યા.

(૪) લોકોને બરાબર ઇન્સાફ મળવા લાગ્યો.

(૫) સિંધુ નદીમાંથી નહેરો ખોદાવીને સિંધની વેરાન જમીનને ફળદ્રુપ બનાવી તેથી આબાદીમાં વધારો થયો.

(૬) સારી કેળવણી મળવાથી બધા લોકો સુધરવા લાગ્યા અને વિકાકળા ને હુન્નરનો વધારો થયો.

(૭) ઠેકાણે ઠેકાણે દત્તાબાનાં ખોડીને તથા દવા-ઓની સગવડ કરી આપીને લોકોને સુખ કરી આપ્યું.

(૮) સુંદર અને સફાઈદાર ચીજો થે ટ ખરચે મળવા લાગી અને લોકોને મોજશોખનાં માંધા વધ્યાં.

આશરે ૫. વરસ હકુમત કર્યા પછી તા. ૧ લી અક્ટોબર ઇ. સ. ૧૮૪૭ ને દિવસે નેપિયર સાહેબ સિંધથી રવાના થયાં. હિંદની સરકારે એવો ઠરાવ કર્યો હતો કે નેપિયર સાહેબના જવા પછી સિંધ મુખ્યપાદ ખાતાનો સાથે બેડી દેવું અને તેને સાફ કમીશનર નીમવો. નેપિયર સાહેબના ગયા પછી એ ઠરાવ પ્રમાણે મુખ્યપાદ સરકારનો ચીફ સેક્રેટરી પ્રોગલ સાહેબ સિંધનો સહેલો બહેલો કમીશન થઈ આવ્યો.

પ્રોગલ સાહેબની હકુમત.

આ કમીશનરે ઇ. સ. ૧૮૪૭ ના અક્ટોબરથી ડીસેમ્બર ૧૮૫૦ સુધી હકુમત સલાવી, એના વખતમાં

સભ્ય કારભારના સારા બંદોબસ્ત થયા. મહુમલતદાર-
શને દીવાની સત્તા મળી ઇ. સ. ૧૮૪૮ માં મુબઇના
ગવર્નર સર જ્યોર્જ કલાર્ક સિંધમાં આવ્યો અને હૈદ્રાબાદ
સુધી સ્વારી કરી.

ક્રિઅર સાહેબની હકુમત.

ઇ. સ. ૧૮૫૧ ના જાનેવારીમાં ક્રિઅર સાહેબ
સિંધનો કમિશનર મુકરર થયો એના વખતમાં સિંધમાં
ઘણા સુધારા થયા અને ઘણા બંદોબસ્ત પાકકે પાચે
થયા. આ સાહેબના વખતમાં નીચે લખેલાં મુખ્ય
કાર્ય થયાં.

(૧) વેપારના વધારા સાડ મેળાવડા કર્યા કે જ્યાં
આગળ માણસો આવડે પોતાના હુકમ પ્રદર્શિત કરી
શકે. મેળાવડા ભરવા સાડ જગ્યાઓ મફત મળતી.
અને માલ વગર જકાતે આવવા દેતા. એમાંનો એક
મેળાવડો કરાચીમાં થયો હતો. અને તે સાઠ દિવસ
સુધી ચાલ્યો હતો. બીજા સખખરમાં ૪૫ દિવસ સુધી
ચાલ્યો હતો.

(૨) ઇ. સ. ૧૮૫૨ માં ખૈરપુરના વાલી મીરસાહેબ
પાસેથી નીચેના મુલકો કે જગ્યાની ઉપર ઇંગ્લેન્ડ સર-
કારનો હક્ક હતો તે પાછા લેવામાં આવ્યાં. નવશેરા,
કંઠીઆરા (એટલે સાહતી), ખરકકો, શાહબેલો, ચક,
કચ્છિયાબાદ, ઉખાવડા, મિરપુર વિગેરે.

(૩) ઇ. સ. ૧૮૫૨ માં કરાચીમાં પહેલ વહેલી
મ્યુનિસિપાલિટી મુકરર થઇ અને પછી બીજા ગામોમાં
પણ આહુ થતી ગઈ, અને રૂઢ મી કલમ કહેતા હતા

કેમ કે મ્યુનિસિપાલિટીની બધી થાક ચલણ ઇ. સ. ૧૮૫૨ ના ઑક્ટર ૨૬ મા મુજબ ચાલી હતી.

(૪) ઇ. સ. ૧૮૫૨ માં પોલીસનો નવો બંદોબસ્ત થયો. લેફ્ટનન્ટ (હમણાં જનરલ) માર્ટિન સાહેબ જે મીયાણીની લડાઈમાં હાજર હોય અને જેને મીર જાનમહમદને મારીને નેપિઅર સાહેબની જીંદગી બચાવી હતી તેને આ બંદોબસ્તમાં સિંધની પોલીસનો કમાન્ડન્ટ સુકરર કર્યો અને તેની નીચે ત્રણે જિલ્લા ઉપર ત્રણ બીજા પોલીસ કપટાન રાખ્યા.

(૫) ઇ. સ. ૧૮૫૩ માં હિંદની સરકારે મીરને સિંધમાં પાછા આવવાની રજા આપી.

(૬) ઇ. સ. ૧૮૫૩ માં પૂર્વનાળો (પૂર્વ નહેર) નું કામ શરૂ થયું. જે ઇ. સ. ૧૮૫૬ માં પૂરું થયું.

(૭) ઇ. સ. ૧૮૫૪ માં કરાચીમાં પહેલ વહેલી ઈંગ્રેજ નિશાળ ઉઘડી.

(૮) ઇ. સ. ૧૮૫૪ માં મી. એલીસ સાહેબ આસિસ્ટન્ટ કમીશનરની સલાહથી સરકારી દફતર અરબી સિંધ અક્ષરોમાં રાખવાનો હુકમ મળ્યો.

(૯) ઇ. સ. ૧૮૫૮ માં કોટીથી કરાચી સુધી રેલવે બનાવવાનું કામ શરૂ થયું.

(૧૦) ઇ. સ. ૧૮૫૮ માં કોટીથી મુલતાન સુધીની આગખોટની કમ્પની પાકી રીતે ચાલતી થઈ.

(૧૧) વેઠ અને બાવ સુકરર કરવાનું કામ બંધ થયું.

(૧૨) ઇ. સ. ૧૮૫૬ માં નગર પારકરમાં બંડ ઉઠ્યું. પણ તે તરતજ સમાવવામાં આવ્યું.

ઈ. સ. ૧૮૫૬ માં ફ્રિઅર સાહેબ રમ ઉપર બની
અને તેની જગ્યાએ કામ ચલાવવા સાડ કનલ જેકબ
સાહેબ જે જેકબાબાદના પોલીટીકલ સુપરીન્ટેન્ડેન્ટ
હતા તેની કમીશનર તરિકે ૧૮ માસને માટે નીમણુક
મિલ વિઠ અને લાવ મુકરર કરવાની રીત એણે બંધ
માડી. સિંધમાં મકાનો બંધાવવાની સરવેલું કામ પણ
એના દિવસોમાં ચાલ્યું. ઇ. સ. ૧૮૫૭ વાળો બળવો
જે આખા હિંદુસ્તાનમાં થયો તે સિંધનાં માટાં શહેરો
જેવાં કે કરાચી, હૈદરાબાદ, શિકારપુર અને જેકબાબાદમાં
પણ થયો. તે વરસના અગ્ટેમ્બરમાં કરાચી વાળી
પલટણના સિપાઈઓ કમીશનર, *કમાની અને બીજા
અમલદારોને મારવાની તૈયારી કરતા હતા. પણ આ
વાતની તેઓને ખબર પડી તેથી બળવા ખોરોને કેદ
કર્યા. અને તેમાંથી કેટલાએકને તોપને ગોળે હડાવ્યા,
કેટલાએકને શુળીએ ચડાવ્યા અને કેટલાએકને કાળે
પાણીએ મોકલાવ્યા.

ઈ. સ. ૧૮૫૬ ના આગસ્ટ માસમાં ફ્રિઅર સાહેબને
કલકત્તાવાળી સભામાં સભાસદ મુકરર કર્યો જેથી તે
અક્ટોબર માસમાં સિંધ છોડી ત્યાં ગયો. અને તેની
જગ્યાએ ઈનચે રીટી સાહેબ સિંધનો કમીશનર મુકરર
થયો. ફ્રિઅર સાહેબને જતી વખતે કરાચીના લોકોએ
એક માન પત્ર આપ્યું, અને તેના નામની યાદગીરી
સાડ એક ટીપ કરી. તેમાંથી એક માટી વિશાળ જગ્યા
બનાવી જેને અઘાપિ “ફ્રિઅરહાલ” એવું નામ આપ-
વામાં આવેછે.

૧૧૧૧૧૧૧૧ સાહેબની હકુમત.

આ સાહેબ ઈ. સ. ૧૮૫૬ ના અક્ટોબર મહીનામાં આવ્યો અને ઈ. સ. ૧૮૬૨ ના માર્ચ મહીના સુધી સિંધમાં રહ્યો. એના વખતમાં નીચે દર્શાવેલાં મુખ્ય કામ થયાં.

(૧) ઈ. સ. ૧૮૬૧ માં રેલવે કરાચીથી દાબેચી સુધી ઉઘડી અને મુળાઇનો ગવર્નર સર જોર્જ કલાર્ક સાહેબ ખીલ વખત સિંધમાં આવ્યો. દાબેચી સુધી તે રેલવે રસ્તે ગયો, દાબેચીથી ધારા સુધી ઊંટોપર બેસી જાય છે. ધારાથી ઠકા સુધી ઘોડાગાડીમાં ગયો. ત્યાર પછી ધારાથી ધારામાં બેસી મંછર સરોવર સુધી સ્વારી કરી.

(૨) બગીરાતતુ કામ જે નેપિઅર સાહેબના વખતથી ચાલતું હતું તે આ સાહેબના દિવસમાં પૂરું થયું. અને હૈદરાબાદના કિલ્લામાં મોટી દરબાર ભરી સનહો આપવામાં આવી. એ દરબારમાં મુળાઇનો ગવર્નર, સર જોર્જ કલાર્ક સાહેબ પણ હાજર હતા.

(૩) મીકરાઉ નહેર ખોદાઈ રહી.

(૪) મોટી બેગારી નહેર વધાની.

(૫) કરાચી બહરને સુધારવાનાં કામો બીજાં થયાં. એ દોઢાં મનોરાના એકવોટર તું કામ ઈ. સ. ૧૭૮૩ માં સલામતીથી પૂરું થયું.

ઈ. સ. ૧૮૬૨ માં નવી દીવાની કોરટો ખુલી.

૧૧૧૧૧૧૧૧ સાહેબની હકુમત.

આ સાહેબ ઈ. સ. ૧૮૬૨ માં સિંધમાં આવ્યો. ઈ. સ. ૧૮૬૭ ના માર્ચ સુધી સિંધમાં રહ્યો. તેના વખતમાં નીચે દર્શાવેલાં મુખ્ય કામો થયાં.

એકવોટર એટલે સમુદ્રના પાણીના બેરને નમળું પાડનારી પામ.

(૧) ફેબ્રુઆરી કાયદો પૂરી રીતે સિંધમાં ચાલુ થયો.

(૨) સિંધમાં સદર કોર્ટ પડી. જે અમલદારોને આગલ જ્યુડીશ્યલ અ.સિસ્ટન્ટ કમીશનર કરી કહેવા હતા, તે દરજ્જો કાઢી નાખ્યો; અને સદર કોર્ટ મુકરર કરી. આ અમલદારોને જ્યુડીશ્યલ કમીશનર અને સદર કોર્ટના જડજ કહે છે.

(૩) હૈદરાબાદમાં ધંજનેરી સ્કૂલ ઉઘાડી,

(૪) લોકલક્ષ્મી બાબત રૂપીએ એક આનો મહેસુલ લેવાનું ઇ. સ. ૧૮૬૫ થી શરૂ થયું.

(૫) દારીહારો જમલ (ટેકરી) કે જે પટ જમલ (ટેકરી) ની એક શાખા છે અને જ્યાં ફૂતરાની કબર પથ્થ છે ત્યાં આગળ ઉનાળામાં ઘણી થંડી હવા રહે છે, તેથી; આ સાહેબે એક ઉનાળો ત્યાં જઈ કાઢ્યો.

(૬) ઇ. સ. ૧૮૬૫ માં ફિયર હોલ ખુલ્લો મૂકવામાં આવ્યો. ઇ. સ. ૧૮૬૬ માં મુખ્યધનો ગવર્નર ફિયર સાહેબ ગસ્ત (સ્વારી) કરવા માટે સિંધમાં આવ્યો અને તેનો ઘણા માનપાનથી આદરભાવ થયો. ઇ. સ. ૧૮૬૭માં જાનેવારી માસમાં તે સાહેબે કરાચીમાં ફિયર હોલમાં મોટી દરબાર ભરીને તેની વચમાં સિંધ પ્રાંતના માજી એજ્યુકેશનલ ઇન્સપેક્ટર રાવળહાદુર અલુમલ ત્રીકમ-દાસ લોજવાણીના દાદા શેઠ નાઉમલ લોજવાણીને “ સ્ટાર ઓફ ઇન્ડિયા ” એટલે સિતારે હિન્દનો ખીતાબ આપ્યો. કર્નલ સર વિલિયમ મેરીવેધર સાહેબની

હાજીર.

ઇ. સ. ૧૮૬૭ ના જુન મહીનામાં માન્સફીટ સાહેબ સિંધમાંથી ગયો; અને કર્નલ સર વિલિયમ મેરીવેધર

સાહેબ સિંધનો કમીશનર મુકરર થયો. પણ આ સાહેબ હજારની લડાઈમાં રોકાઈ ગયો હતો તેથી તેણે પોતાનો જગ્યાનો ચાર્જ ૧૮૬૮ ના જુલાઈ મહીના સુધી લીધો નહિ. એ અરસામાં હેવલોક સાહેબ સિંધનો કમીશનર થયો. તેના વખતમાં પોલીસનો નવો ફેરફાર કરવામાં આવ્યો. જેમકે સુબેદાર, હફેદાર, ઈત્યાદિ આગળના વખતના નામો કાઢી નાખી તેને બદલે કૉન્સ્ટેબલ અને હેડ કૉન્સ્ટેબલ વિગેરે રાખ્યાં.

સર વિલિયમ મેરિવેધર સાહેબે ઇ. સ. ૧૮૬૮ ના જુલાઈ મહીનામાં ચાર્જ લીધો અને ઇ. સ. ૧૮૭૭ સુધી સિંધમાં રહ્યો. આ સાહેબના વખતમાં નીચે જતાવેલા મુખ્ય કામો થયાં.

(૧) ઇ. સ. ૧૮૬૭ માં સરપ્રીમજરલીડ સાહેબ મુંબઈનો ગવર્નર સિંધમાં આવ્યો.

(૨) સખર કેનાલ (નેહર) જેને શેહેદાદ વાહ કરી કહે છે તેને સુધારવાનું કામ થયું; જે ઇ. સ. ૧૮૭૦ માં પૂરૂ થયું.

(૩) ઇ. સ. ૧૮૬૮ માં સિંધ એક્ઝિસલ ગેઝેટ સિંધમાં નિકળ્યો.

(૪) સખર અને શહરીની વચ્ચેમાં આગેબોટ રાખવામાં આવી.

(૫) ઇ. સ. ૧૮૬૬ માં થરપારકરમાં વરસાદ ન થવાથી ત્યાંના ઘણા લોકો સિંધમાં આવ્યા તેથી અનાજની ઘણી માંગવારી થઈ પણ સરકારી નોકરાને માંગવારીનું લખ્યું મળ્યું.

(૬) ઇ. સ. ૧૮૬૬ ના ડીસેમ્બર માસમાં ફિયર

હાલમાં સિંધના હુકમોનું પહેલવહેલું પ્રદર્શન થયું તે આઠ દિવસ સુધી ચાલ્યું.

(૭) કશ્મીર નદીના પાણીને અટકાવવા સારૂ બંધ બાંધવો શરૂ કર્યો હતો તે ઇ. સ. ૧૮૭૧ માં પૂરો થયો.

(૮) ઇ. સ. ૧૮૭૨ માં હિંદુસ્તાનનો ગવર્નર જનરલ લાર્ડ નાર્થબ્રુક સાહેબ સિંધમાં આવ્યો.

(૯) બોલાન પાસ (ઘાટ) અને મીઠડાની વચ્ચે કલાતના કેટલાએક સરદારોએ કાફલા લૂંટ્યા તે માટે હિંદની સરકારે કલાતના ખાન સાથે લખાણ કર્યું; અને સર વિલિયમ મેરિથેધર સાહેબને હિંદની સરકારે હુકમ કર્યો કે જેકબખ્ષાદમાં જઈને કલાતના ખાનને મળવું અને એક જણાએ લેગા મળી લૂંટફાટ બંધ રાખવાનો ખતો તૈયાર કરવો. તે ખતને ઇ. સ. ૧૮૭૨ માં જેકબખ્ષાદમાં એક દરબાર ભરાઈ તમામ કલાતના ખાન તરફથી તેનો વચ્ચર શાહાબુદ્દી વલીમુહમમખાન અને બીજા સરદારો આવ્યા હતા લૂંટફાટ બંધ કરવા સારૂ તે લોકો સાથે પૂરતો ખંદોગસ્ત કર્યા પછી દરબાર ઉઠી.

(૧૦) તેજ વરસમાં બલુચિસ્તાન કે જે અસલથી સિંધની પોલીટીકલ એજન્સીને તાબે હતું તે છૂટું પડીને ગવર્નર જનરલના તાબામાં ગયું. અને સર રાઈસેન્ડેમન સાહેબ બલુચિસ્તાનના પોલીટીકલ એજન્ટ નીમાયો.

(૧૧) ઇ. સ. ૧૮૭૪ માં કોટલી મુલતાન સુધી ઈન્ડસવેલી રેલવેનું કામ શરૂ થયું ને માણસોની આવડત ઇ. સ. ૧૮૭૮ થી થવા માંડી.

(૧૨) ઇ. સ. ૧૮૭૪ માં મુબઇનો ગવર્નર ક્રિસ્ટીયન ક્રાઈસ્ટ સિંધમાં આવ્યો.

(૧૩) ઈ. સ. ૧૮૭૫ માં ઇન્કમ્પર્ડરેટ એક્ટ સિંધમાં ચાલુ થયો.

(૧૪) ઈ. સ. ૧૮૭૬ માં સર રિચર્ડ ટેમ્પલ સાહેબ મુંબઈનો ગવર્નર, સિંધમાં થરપારકરને રસ્તે આંવ્યો અને સીંચી સુધી સ્વારી કરી.

સર વિલિયમ મેરિવેધર સાહેબની યાદગીરી સારૂ સિંધ પ્રાંતના લોકોએ અને તેના મિત્રોએ તેના નામનો એક મોટો ટાવર બનાવેલો છે જેને મેરિવેધર ટાવર કરીને કહે છે. એ સિવાય કરાંચીમાં કયામારી ઉપર એના નામનો એક પીઅર (ડકકો) બનાવેલો છે તેને મેરિવેધર પીઅર કહે છે.

મી. મેલવીલ સાહેબની હકુમત.

મેરિવેધર સાહેબના જવા પછી મી. મેલવીલ સાહેબ ઈ. સ. ૧૮૭૭ થી ઈ. સ. ૧૮૭૮ સુધી સિંધનો કમીશનર થયો તે સાહેબે ઘણું કરીને ન્યાયી કામોમાં વધારે સુધારો કર્યો.

(૧) ઈ. સ. ૧૮૭૭ માં ત્રીજી અફઘાન લડાઈ શરૂ થઈ તેના સામાન, ઘોડા વિગેરેની ખરીદી આખા સિંધમાં ધમધોકાર ચાલી.

(૨) ઈ. સ. ૧૮૭૮ માં સિંધ-પિશન રેલવે બનાવવાનું કામ ચાલ્યું.

અરસ્કિન સાહેબની હકુમત

મેલવીલ સાહેબના જવા પછી અરસ્કિન સાહેબ સિંધનો કમીશનર થયો. એ સાહેબ ઈ. સ. ૧૮૭૮ માં આંવ્યો અને ઈ. સ. ૧૮૮૭ માં ગયો આ સાહેબે ઘણું

કરીને રેવીન્યુખાતામાં સારા સુધારા કર્યા. એ ઘણા ડાહ્યા હાકેમ હતો. તેના વખતમાં નીચલાં મુખ્ય કામો થયાં.

(૧) ઇ. સ. ૧૮૮૭ ના ફેબ્રુઆરી માસમાં મહારાણી સાહેબ કૈસરેહિન્દની જીર્ણોદ્ધારના મહોત્સવ એકલે પૂરાં પચાશ વર્ષ રાજ્ય કર્યા પછીનો જલસો મોટી ધામધૂમથી થયો.

(૨) લૉડ રે—મુખ્યમંત્રી ગવર્નર સિંધમાં આવ્યો. અને મોટાં શહેરોમાં દરબારો ભરી. એજ વર્ષમાં શિકારપુરમાં ઘોડાઓના મેળો ભરાયો હતો ત્યાં ગવર્નર સાહેબ પણ ગયા; જ્યાં ખૈરપુરના મીર સાહેબ મીર-અલી મુરાદખાન ટાલપુરવાળા સાથે મુલાકાત થઈ. શિકારપુરમાં એક મોટી દરબાર ભરાઈ અને તેમાં મીર-મુરાદઅલીખાનને સરના ખીતાબ જે કૈસરેહિન્દ પાસેથી મળ્યો હતો તે આપવામાં આવ્યો.

સર ચાર્લ્સ પ્રીચર્ડ.

અરસ્કિન સાહેબના જવા પછી સર ચાર્લ્સ પ્રીચર્ડ સાહેબ સિંધનો કમિશનર થયો. તે ઇ. સ. ૧૮૮૭ થી ઇ. સ. ૧૮૮૯ સુધી રહ્યો. તે સાહેબે આખકારીનાં કામો સૂધાર્યા. ઇ. સ. ૧૮૮૮ માં સરદાર મહમદ અય્યુબખાન સિંધમાં થઈને પંજાબ ગયો. હૈદરાબાદની દ્રનીંગ કોલેજ આ સાહેબના વખતમાં સ્થપાણી ઇ. સ. ૧૮૮૬ માં મુખ્યમંત્રી ગવર્નર લૉડ રે સખર રેલવે વાળો પૂલ-જેતુ નામ લેન્સડાઉન પ્રોજેક્ટ પાડ્યું છે તે ખુલ્લો મૂકવા માટે આવ્યો. આ પૂલ માટે ૪૦ લાખ રૂપિયા ખર્ચના થયા હતા. સર ચાર્લ્સ પ્રીચર્ડના જવા

પછી મી દ્વર સાહેબ સિંધનો કમીશનર થયો તે ઈ. સ. ૧૮૮૬ થી ઈ. સ. ૧૮૯૧ સુધી રહ્યો. તે નઅ સ્વભાવનો અને ધીરજવાન હાકેમ હતો.

જેમ્સ સાહેબની હકુમત.

આ સાહેબ ઈ. સ. ૧૮૯૧ માં સિંધનો કમીશનર મુકરર થઈ આવ્યો. આ સાહેબના વખતમાં નીચલાં મુખ્ય કામો થયાં છે.

(૧) ઈ. સ. ૧૮૯૩ ની શરૂઆતમાં સિંધની ફતેહનો જલસો કરાચીમાં ઘણી ધામધૂમથી થયો. આ જલસાનો જનરલ માર્સડીન સાહેબ હતો જે મીયાણીની લડાઈમાં સામીલ હતો અને આજ સુધી હયાત છે.

(૨) તપેદારો માટે એથીકલ્ચરસ્કૂલ પાકે પાયે ચાલુ કરવામાં આવી.

(૩) સેટલમેન્ટનું કામ જે ઈ. સ. ૧૮૯૦ થી ચાલુ થયું હતું તે ઈ. સ. ૧૮૯૪ માં ખંધ થયું.

(૪) જમરાઉ વાઉ (જમરાઉ કેનાલ) શરૂ થઈ.

(૫) હૈદ્રાબાદમાં સેન્ટ્રલ જેલ તૈયાર થઈ.

(૬) સિંધ-મદ્રેસાહ તુલ્લી ઇસ્લામ મુસલમાનોની કેળવણી માટે કરાચીમાં ઉઘાડવામાં આવ્યો.

(૭) દયારામ જેઠમલ કાલેજ-કે જેની ઉપર દીવાન દયારામ જેઠમલ કરાચીના વકીલનું નામ જોવામાં આવે છે તે મકાન સિંધના રહેવાશીઓની ઉંચી કેળવણી માટે કરાચીમાં ખુલ્લું મુકવામાં આવ્યું.

(૮) હુમરકળા એટલે કરીગરી વધારવા સારૂ જૂના જૂના ભાગોમાં હુમરી સ્કૂલો ઉઘાડવામાં આવી.

(૬) ખેરાંઓને માટે લેડી ઠક્કીન હોસ્પીટલ ચિકા-
રપુર, હૈદ્રાબાદ અને કરાચીમાં બંધાઈ અને ચાલુ થઈ.

(૧૦) સાધીપટ્ટી રેલવે ઉઘાડવામાં આવી.

(૧૧) રોહરી કોટ્ટી, રેલવે ઉઘાડવામાં આવી.

(૧૨) કોટ્ટી પાસે સિંધુનદીપર પુલ બનાવવાનું
કામ ચાલુ થયું.

(૧૩) ખેરપુરના સર મીરઅલી મુરાદખાન ટાલપુરે
વક્ત કરી (મરણુ પામ્યો), તેનું શબ કરબલ: મોક-
લવામાં આવ્યું. તેની પછી તેનો દીકરો મીર ફૈઝમહ-
મદખાન ટાલપુર ગાદીપર બેઠો અને ખાનખડાદુર
કાદરદાદખાન સી. આઈ. તેનો વજીર થયો.

(૧૪) નાના મીરોને લણાવવા સારૂ ઈંગ્લેન્ડ સ્કૂલ
હૈદ્રાબાદમાં બનાવવા માટે પાકો બંદોબસ્ત થયો.

(૧૫) સાંઘડ તાલુકામાં લૂટારાની ટોળીએ લૂટ
કરી, તેનો ઉપરી બચો જાતનો હર હતો આ લૂટો મહા
મહેનતે અને બલાત્કારે બંધ કરવામાં આવી જેમાં
લૂટારા પકડાયા અને માર્યા ગયા અને તેઓના ઉપરી
બચો હરને યોગ્ય શિક્ષા કરવામાં આવી.

(૧૬) મુંબઈની કૌંસિલમાં સલાસદ ચૂંટી કાઢવાનો
હક સરકારના નવા ઠરાવ પ્રમાણે બીજા દેશના માફક
સિંધના જમીનદારો અને જાગીરદારોને મળ્યો. તે
પ્રમાણે તેઓએ મીર અલાબક્ષ ખાનસાહેબ ટાલપુરને
ચૂંટી કાઢ્યો જે હજી સુધી સલાસદ છે.

સિંધ જીતી લીધું તે વખતે થરપારકરનો મુલક ઉમ-
રકોટ સિવાય કચ્છના પોલીટીકલ એજંટના તાબામાં
હતો તે ઇ. સ. ૧૮૫૪ સુધી તેમજ રહ્યો, ત્યાર પછી

થરપારકરને સિંધ સાથે જાડી દેવામાં આવ્યું. તે પોલી-
ટીકલ સુપરીન્ટેન્ડેન્ટના તાબામાં રાખવામાં આવ્યું અને
હાલ તે ડેપ્યુટી કમીશનર સાહેબના તાબામાં છે.

ઇ. સ. ૧૮૯૬-૯૭ થી મુંબઈ અને કરાચીમાં પ્લેગ
એટલે મહામારી ઉત્પન્ન થઈ.

આન મી. જેમ્સ સાહેબની હકુમતના અરસામાં
કમીશનરના હોદ્દા ઉપર થોડા વખત સાડુ સર ચાલેસ
આલિવન્ટ મી. વીન્ગેન્ટ અને મી. જાઈલ્સ સાહેબ પણ
આવી ગયા છે.

તેમના વખતમાં હિંદુસ્તાનના પાંચસરાય લૉર્ડ કર્ઝન
સાહેબ સિંધમાં પધાર્યા હતા.

આર જાઈલ્સ સાહેબની હકુમત.

ઇ. સ. ૧૯૦૦ ના ડિસેમ્બરમાં જેમ્સ સાહેબ પેન્શન
લઈ વિલાયત ગયા અને આર. જાઈલ્સ સાહેબ સિંધના
કમિશનર મુકરર થયા. તેમના વખતમાં નીચલા મુખ્ય
કામ થયા.

(૧) લારકાણાની નવી કલેક્ટરી શરૂ થઈ જેથી સિંધમાં
ત્રણને બદલે ૪ કલેક્ટરી થઈ.

(૨) જમરાઉ નહેર ઉપર જમીનો આપવા સાડુ સરકારે
ખાસ બંદોબસ્ત રાખ્યો. તે મુજબ એક મોટો અસલદાર
જેને “કોલોનાઈઝેશન ઓફીસર” કહે છે તે મુદરર થયો.

(૩) હાલુ અને બીજા નહેરો સુધારી.

(૪) સાંઘડ અને બીજા તાલુકાના રહીશોને જે દુઃખ
હતું તે દૂર કરવા માટે એ તાલુકાના લોકોને પોતાના
નજર તળે રાખી જુદા ગામ બંધાવી ખેતીના કામમાં
લગાડી આપ્યા.

(૫) બેધપુર બીકાનેર રેલ્વે શરૂ થઈ.

(૬) દક્ષિણ રિલીફએક્ટ સિંધ સાથે લાગુ થયો એવા વિચારથી કે જમીનદારો અને ખેડૂનોને કરજદારોથી કંઈ છુટકારો મળે.

(૭) ખેડેગની ખિમારી હૈદરાબાદ, કરાચી અને બીજા શહેરોમાં ફરીને પાણી શરૂ થઈ.

કચુમિન સાહેબની હકુમત.

ઈ. સ. ૧૯૦૨ માં જાઈલસ સાહેબ પેનશન લઈ વિલાયત ગયા અને કચુમિન સાહેબ સિંધના કમિશનર થયા. તેમના વખતમાં નીચલાં મુખ્ય કામ થયાં.

૧ સાઈકલોન એટલે વાવાઝોડાનું જખમર તોફાન કરાચી શહેર અને શાહાબંદર તાલુકામાં થયું. તેમાં શાહાબંદર તાલુકામાં ૨૨૫ માણસો મરી ગયા જે ઘણું ખેતરો અને ઢોરો તોફાની દરીયાના પાણીમાં તણાઈ ગયાં. એ તોફાનમાં આશરે ૧૦ લાખ રૂપીઆનું નુકશાન થયું. અને કરાચી શહેરમાં ફક્ત ૧૭ લાખ રૂપીઆનું નુકશાન થયું. પણ કરાચીમાં માણસો ફક્ત ૧૫ મરણ પામ્યા હતાં. દરીયાનાં પાણી એટલાં ચડ્યાં હતાં કે જેથી કીઆમાડી, ખડડો, ભાલો, અને શમસપીરના બેટો ખુડવાની અણી ઉપર હતા. અને વળી મહારીપુરમાં સરકારી મીઠું લાખો રૂપીઆનું દરીયામાં તણાઈ ગયું.

ઈ. સ. ૧૯૦૧ ના જાન્યુઆરી માસમાં આપણાં પર-મકૂપાણુ મહારાણી શ્રી વિક્ટોરિયા સ્વર્ગવાસી થયાં અને તેમના વડા પુત્ર શહેનશાહ એડવર્ડ સાતમાએ રાજ્ય-મુગટ ધારણ કર્યો. તેમની રાજ્યરોહણની ક્રિયા ઈ. સ. ૧૯૦૨ ના એપ્રિલ માસમાં ઇંગ્લાન્ડના પાયતબ્ત ક્વેન

શહેરમાં ઘણીજ ધામધૂમ સાથે કરવામાં આવી. તે પ્રસંગે હિંદુસ્તાનના રાજા રજવાડાઓનો જખરો સમુદાય ત્યાં ભેગો થયો હતો.

હિંદુસ્તાનના શહેનશાહ એકવર્ડ સાતમાના રાજ્યારોહણની ધામધૂમ ઇ. સ. ૧૯૦૩ ના જાન્યુઆરી માસમાં હિંદુસ્તાનમાં સર્વત્ર કરવામાં આવી હતી. તે પ્રસંગે દિલ્લીમાં આપણા વૉઈસરાય લૉર્ડ કરઝનની આગેવાની તળે મોટી દજાબા ભરેલી દરબાર ભરાઈ હતી તે વખતે ૪૦ હજાર માણસનું લશ્કર ભેગું થયું હતું તેની સલામતી લેવામાં આવી હતી. તેમાં આપણા માનવંતા શહેનશાહના ભાઈ ડયુક ઓફ કેનોટ અને બીજા અંગ્રેજો તથા હિંદુસ્તાનના બધા રાજા રજવાડા તથા સદ્ગૃહસ્થો પધાર્યા હતા. એ ખુશાલીમાં અત્રે પણ રોશની, આતશબાજી અને જખરી ધામધૂમ કરવામાં આવી હતી.

ઑનરેબલ મી. મ્યુરમેકેન્ઝી સાહેબની હકુમત.

ઇ. સ. ૧૯૦૪ ની શરૂઆતમાં જનાબકયુમિન સાહેબ રજા પર ગયા, તે ત્યાંથી પાછા નહિ ફરતાં પેનશન ઉપર ગયા અને તેમને બહલે ઑનરેબલ મ્યુરમેકેન્ઝી સાહેબ સિંધના કમીશનર થયા. તેના વખતમાં બનેલા બનાવો.

૧ કેટલાક નવા તાલુકા વધાર્યા જેવા કે જેમ્સઆબાદ પીથોરો, સંનોરો અને નસરત.

૨ હૈદ્રાબાદથી બહીના સુધીની રેલ્વે ઓકટોબર ૧૯૦૪ માં મોટા માપવાળી શરૂ થઈ. આ રેલ્વેથી ટંકા મહમદખાન, માતળી, તલાર અને બહીનામાં થોડા વખતમાં સહેલાઈથી પહોંચી શકાય છે.

કે કપાસના પાકમાં સુધારો કરવાની સરકારે કૌશીશ કરી અને મીસરનો કપાસ (ઈન્ડીશ્યન કૉટન) જેની કિંમત હિન્દુસ્તાનના કપાસથી વધારે થાય છે તેની અજમાયશ તરીકે ધોરાનાશામાં વાવણી કરવામાં આવી. તેના ઉપર એક યુરોપીયન અમલદાર મુકરર કરવામાં આવ્યો, જેની સંભાળથી અને નજરદારીથી એ પાક ફતેહમંદ નીવડ્યો અને સરકારને આશા આવી જે મિસરના કપાસની વાવણી સિંધમાં તમામ વધારે સારી રીતે થશે, અને ઘણો ફાયદો સિંધના વેપારને થશે.

૪ મહમલતદારોના કામમાં હરકત ને થાય અને ઈન્સાફના કામમાં પુરતી સંભાળ લેવાય માટે ગાર રે-ઝોન્ટ માણસ્ટ્રેટો સિંધમાં મુકરર કરવામાં આવ્યા જેથી ફોજદારી કામનો જુદો નિકાલ થાય છે.

ચંગહસળન્ડ સાહેબની હકુમત.

ઈ. સ. ૧૯૦૫ માં ગ્રાંન ચ્યુરમેકેન્ઝી સાહેબના જવા પછી ચંગહસળન્ડ સાહેબ સિંધના કમીશનર મુકરર થયા જે અત્યાર સુધી છે. તેમના વખતમાં આપણા શહેનશાહ એડવર્ડ સાતમાના પાટવી કુંવર જ્યાજ્ પ્રિન્સ-ઓફવેલ્સ તા. ૧૭ મી માર્ચ ૧૯૦૬ ને શનીવારને રોજ સવારમાં કરાંચીમાં પધાર્યા. તેજ દિવસે સાંજે ફ્રિયર-હૉલમાં મહારાણી વિક્ટોરિયાનું ખાવલું ખુલ્લું મુકવાની ક્રિયા પોતાને હાથે કરી. અને સોમવાર તા. ૧૬મી માર્ચના બપોર પછી હિન્દુસ્તાનની મુસાફરી પુરી કરીને તેઓ પોતાના સ્વદેશ તરફ સ્ટિમર રિનાન ઉપરમાં રવાના થયા.

તા. ૬ ફો મે ૧૯૧૦ ને રાજ આપણા મહાન હયાળુ
મને શાન્તિપ્રિય શહેનશાહ સાતમા એકવર્ડ સ્વર્ગવાસી
થયા. આ સમાચાર દેશેદેશ ફેલાતાં સર્વત્ર દિલગીરી
ફેલાઈ ગઈ. તેમનો સ્વર્ગવાસ થયેથી પાટવી કુંવર
જયજી ઈંગ્લેન્ડના રાજ અને હિંદના શહેનશાહ થયા.
ને જાખતનો ઢઢેરો તા. ૧૨ મી મે ઈ. સ. ૧૯૧૦ ને
રાજ આપ્યા હિન્દમાં વાંચી સંભળાવવામાં આવ્યો હતો.
અને અત્રે કરાચીમાં કુચર હોલ આગળ મહારાણી શ્રી
વિક્ટોરિયાના ખાવલા પાસે લશ્કરી કબાયત વચ્ચે નામ-
દાર કમીશનર સાહેબે તે વાંચી સંભળાવ્યો હતો.

શહેનશાહ જયજી પાંચમાના રાજ્યારોહણનો કિય.
ઈંગ્લેન્ડના લંડન શહેરમાં તા. ૨૨ મી જુન ઈ. સ.
૧૯૧૧ ને દિવસે મોટી ધામધૂમ અને હજારો સાથે
કરવામાં આવી; જેમાં ઘણા દેશના રાજ સ્વવાસી,
હિન્દસો અને ધર્મગુરુઓ સામેલ થયા હતા.

ઈ. સ. ૧૯૦૪-૬ માં હિંદુસ્તાનમાં આવી ગયા
પછીથી શહેનશાહ જયજી પાંચમાં અને મહારાણી મેરી
નાં હૃદયમાં હિંદુસ્તાનની પ્રજા તરફ જે પ્યાર વધતો
જતો હતો, તે પ્યાર પોતાની રૈયતને ખતાવી આપવા અને
પોતે તાજ ધારણ કર્યા જાખતની ધામધૂમમાં પોતાની રૈય-
તના હૃદયના પ્યારને ફરીથી નીહાળવા માટે માયાળુ શહે-
નશાહ અને શહેનશાહ બાનુએ ફરી હિંદુસ્તાનમાં
પધારી પ્રેમ બન્ધનમાં વધારો કરવાનો વિચાર કર્યો.

તા. ૨૭ ડિસેમ્બર ૧૯૧૨ ને રાજ આપણાં માયાળુ
રાજારાણી, હિંદુસ્તાનના સ્ટેટ સેક્રેટરી હોડે કચુ અને
બીજા હિન્દુઓની સાથે મુંબઈને બંદરે ઉતર્યા. હિંદના

વર્ષસંરંચ દોડાં ફાડીજ, સાહેબ મુંબઈના ગવર્નર સર
જ્યોર્જ ક્લાર્ક અને બીજા રાજા રજવાડા અને અમીર
કોરાવો તથા મુંબઈમાં એકઠી થયેલી તમામ પ્રજામાં તે
વિશાલ આનંદ છાંડી રહ્યો હતો. મુંબઈ થઈને
દિલ્હી પધાર્યા ત્યાં ૧૨ મી ડીસેમ્બર ૧૯૧૧ ને રાજ
દિલ્હી દરબારના મહોત્સવ ઉજવવામાં આવ્યો. એ દર-
બારમાં હિન્દુસ્તાન અને તેની આબુ બાબુના રાજા રજ-
વાડાઓ, ઉમરાવો અને ધર્મીઓએ ભાગ લીધો હતો.
થોડા દહાડા દિલ્હી શહેર પૂર્ણ ઠાઠમાઠપણે, પ્રેમ અને
પૂર્ણ આનંદ । ઉછાળાથી ઉભરાઈ રહ્યું હતું. એ દિવસે
હિન્દુસ્તાનમાં ગામેગામ અને શહેર શહેર બહુજ ધામ-
ધૂમથી મહોત્સવ ઉજવવામાં આવ્યો હતો. કરાચીમાં પણ
તે દિવસે સરકારે મ્યુનિસિપાલિટીએ અને પ્રજા વર્ગે સારી
રાશની આતથબાળ અને ગમ્મત રમતના મેળાવડા કર્યા
હતા. તમામ વિદ્યાર્થીઓને મીઠાઈ અને ડોરોનેશન
ચાંદ વહેંચવામાં આવ્યા હતા અને ઠેકાણે ઠેકાણે ગરીબ
ગુરુઓને ખાણીપીણી આપવાની ગોઠવણ કરી હતી.

ઇંગ્લાંડના રાજા અને હિંદના શહેનશાહ જ્યોર્જ
પાંચમા એ આપણા સામ્રાટ જ્યોર્જ પહેલા પણ કેહવાય
કેમકે તેઓએ હિન્દમાં પધારી રાજ્યરોહણની દરબાર
પોતાને હાથે પહેલ વહેલી ભરી અને કલકત્તાને ખદલે
હિન્દની પ્રાચીન રાજ્યધાનીના શહેર, દિલ્હીને ફરીથી
હિન્દુસ્તાનનું પાટનગર બનાવ્યું આ મુલાકાતથી આ-
પણાં માયાળુ રાજારાણીએ હિન્દુસ્તાનની રૈયતને પોતાની
ઉદારતા મમતા અને હૃદયનો પ્રેમ બતાવી આપીને
બધે ખુબ આનંદ ફેલાવ્યો છે.

ઈ. સ. ૧૯૧૨ માં નામદાર મી. લ્યુક સાહેબ સિંધના કમીશનર નિમાયા. તેઓએ તે હોદ્દા ઇ. સ. ૧૯૧૫ સુધી ભોગવ્યો. એ સાહેબ ઉપલા અરસામાં રજા ઉપર જવાથી હરમ્યાન નામદાર મી. લોરેન્સ સાહેબ તથા નામદાર મી. બેરો સાહેબ એક્ટિંગ, કમીશનર તરીકે સિંધમાં નિમાયા હતા. ઇ. સ. ૧૯૧૬ માં નામદાર મી. લ્યુકસ સાહેબના જવા પછી નામદાર લોરેન્સ સાહેબ સિંધના કમીશનરના હોદ્દા ઉપર આવ્યા. એ સાહેબોની કારકિર્દીમાં ઘણા સુધારા, લોકલ બોર્ડ, કેળવણી ખાતાં અને બીજાં ખાતાંઓમાં કરવામાં આવ્યા. અને ઇસ્પી-તાલોમાં સુધારા થયા તથા આંખોની ઇસ્પીતાલો વગેરે ખોલવામાં આવી. નામદાર મી. લોરેન્સ સાહેબ રજા ઉપર જવાથી મી. રિયુ સાહેબ થોડો વખત એક્ટિંગ કમીશનર નિમાયા હતા અને તેના પછી નામદાર મી. કેડલ સાહેબ એ હોદ્દા ઉપર બીરાજ્યા. અને હાલમાં નામદાર રિયુ સાહેબ આ પદને ઢીપાવે છે.

મિથ ઉપર થયેલાં લઘુ આદનારુ પદ્ધતી રાજઓની યાદીનો કોષ

નામ	સાલ	લઘુરૂપના લોકો	તેમનો દેશ	ખંડ કે રસ્તે આવ્યો	વિશેષ હુકીમત
૧ સીકંદર	ઈ. સ. પૂર્વે ૩૨૮	ગ્રીક લોકો	ગ્રીસ	પંજાબ સુધી જમીનમાં રસ્તે રવદેશ તરફ યુરોપ ખંડ ને પંજાબમાં પાણીસનમાં મરણ પામ્યો. પોં સિંધુ નદીમાં	
૨ મહમદ ખીન હાસીમ	ઈ. સ. ૭૧૨	અરબ લોકો	અરબસ્તાન	એશિયા ખંડ દીર્ઘા રસ્તે	હાલ ની ઓકરી એ એ તહેમત મુકયું તેમાં પશ્ચી દીર્ઘ પાછો ખોદવાની મારી
૩ મહમદ ગીજ નવી	ઈ. સ. ૧૦૨૪	પહાણી	અફઘાનિ- સ્તાન	એશિયા ખંડ ને રસ્તે	જમીન રસ્તે પાછો મયો ૧૫૨૧ માં ટક્કરીની લડાઈ માં જીત મેળવીને સિંધમાં ગજ સ્થાપ્યું સિંધ પ્રજાની તાબેદારી તમે મળ્યાં.
૪ શહાબેદ-અ- ગુલ	ઈ. સ. ૧૫૨૦	તુર્ક	તુર્કિસ્તાનમાં ખોનસાન પ્રાંત	એશિયા ખંડ ને રસ્તે	સિંધ પ્રજાની તાબેદારી તમે મળ્યાં.
૫ તાહિર શાહ	ઈ. સ. ૧૭૩૯	હરાની	હરાન	એશિયા ખંડ ને રસ્તે	સિંધ પ્રજાની તાબેદારી તમે મળ્યાં.
૬ અહમદ શાહ દુરાની	ઈ. સ. ૧૭૫૪	પહાણી	અફઘાનિ- સ્તાન	એશિયા ખંડ ને રસ્તે	સિંધ પ્રજાની તાબેદારી તમે મળ્યાં.
૭ હકીમ શાહ સર	ઈ. સ. ૧૮૩૯	હકીમી	હકીમી	ખંડ ને રસ્તે	હકીમી રાજ્ય શરૂ થયું.
૮ અલી શાહ સર	ઈ. સ. ૧૮૪૩	હકીમી	હકીમી	ખંડ ને રસ્તે	હકીમી રાજ્ય શરૂ થયું.

આજ મુખી સિંધમાં થયે બચેલાં શાળાના શાલ્યાર કોડે.

સભ્ય કોર્સ	કોડેલો વખત સભ્ય ક્રમ	સભ્યશ્રીનું નામ	સભ્યશ્રીના શાલ્યાર કોડે
(૧) જાડેશ	ક્ર. સ. પુર્વે ૫૦૦૦ વરસ ક્ર. ૫૦	સેવલુ	સેવલુ
(૨) નિઃકંઠને નિમિષે	ક્ર. સ. પુર્વે ૩૮૮ ૫૭૭૭ ક્ર. ૫૦	સેવલુ	સેવલુ
(૩) વંશના રાજા	ક્ર. સ. ૪૯૫ થી ૧૨૩ સુધી	અસોર	અસોર
(૪) શાલ્ય વંશના રાજા	ક્ર. સ. ૧૩૨ થી ૭૧૦ સુધી	અસોર	અસોર
(૫) અખી હાકેમે	ક્ર. સ. ૭૧૨ થી ૯૮૫ સુધી	અસોર	અસોર
(૬) ક. મેસીયા દોરે	ક્ર. સ. ૯૮૫ થી ૧૦૨૪ સુધી	અસોર	અસોર
(૭) મીનના વંશના સુધી	ક્ર. સ. ૧૦૨૪ થી ૧૦૫૧ સુધી	અસોર	અસોર
તા. એ મે કલેલા સુધી			
(૮) મન વંશના રાજા	ક્ર. સ. ૧૦૫૧ થી ૧૩૫૧ સુધી	ક્ર. સ. ૧૦૫૧ થી ૧૩૫૧ સુધી	ક્ર. સ. ૧૦૫૧ થી ૧૩૫૧ સુધી
(૯) સામા વંશના રાજા	ક્ર. સ. ૧૩૫૧ થી ૧૫૨૧ સુધી	ક્ર. સ. ૧૩૫૧ થી ૧૫૨૧ સુધી	ક્ર. સ. ૧૩૫૧ થી ૧૫૨૧ સુધી
(૧૦) અર્જુન વંશના હાકેમે	ક્ર. સ. ૧૫૨૧ થી ૧૫૫૪ સુધી	ક્ર. સ. ૧૫૨૧ થી ૧૫૫૪ સુધી	ક્ર. સ. ૧૫૨૧ થી ૧૫૫૪ સુધી
(૧૧) તરખાલ વંશના હાકેમે	ક્ર. સ. ૧૫૫૪ થી ૧૭૦૦ સુધી	ક્ર. સ. ૧૫૫૪ થી ૧૭૦૦ સુધી	ક્ર. સ. ૧૫૫૪ થી ૧૭૦૦ સુધી
(૧૨) કલેલા વંશના હાકેમે	ક્ર. સ. ૧૭૦૧ થી ૧૭૮૧ સુધી	ક્ર. સ. ૧૭૦૧ થી ૧૭૮૧ સુધી	ક્ર. સ. ૧૭૦૧ થી ૧૭૮૧ સુધી
(૧૩) રાજપુરા, મીરા ક	ક્ર. સ. ૧૭૮૧ થી ૧૮૪૩ સુધી	ક્ર. સ. ૧૭૮૧ થી ૧૮૪૩ સુધી	ક્ર. સ. ૧૭૮૧ થી ૧૮૪૩ સુધી
ખોચ લોમે	ક્ર. સ. ૧૮૪૩ થી આજ	ક્ર. સ. ૧૮૪૩ થી આજ	ક્ર. સ. ૧૮૪૩ થી આજ
(૧૪) કમ્બેજ સરકાર	સુધી આજ	સુધી આજ	સુધી આજ

(૭૮)

કચ્છ સરકાર તાંકુથી સિંધમાં રાજ્ય કારભાર ચલાવનાર
હાકેમોનાં નામ.

અનુ- ક્રમ	નામ.	હોદ્દા.	સન.
૧	સર આદિત્ય સાહેબ	પોલીટીકલ એજન્ટ	૧૮૪૦-૪૩
૨	સર ચારલસ નેપ્થર સાહેબ	સિવિલ ને મેજિસ્ટ્રેટ સિંધ	૧૮૪૩-૪૭
૩	મી. પ્રીમલ સાહેબ	મેજિસ્ટ્રેટ કમીશનર.	૧૮૪૭-૫૦
૪	સર ફ્રેન્ચ સાહેબ	કમીશનર	૧૮૫૧-૫૬
૫	મી. મન્વેરારીટી સાહેબ	"	૧૮૫૬-૬૨
૬	મી. મેન્સ પ્રીટ સાહેબ	"	૧૮૬૨-૬૭
૭	સર પ્રિન્સિપલ મેજિસ્ટ્રેટ સા.	"	૧૮૬૮-૭૭
૮	મી. ગ્રનરિટન સાહેબ	"	૧૮૭૬-૮૭
૯	સર ચારલસ પ્રીમર સાહેબ	"	૧૮૮૭-૮૯
૧૦	સર ટ્રેવર સાહેબ	"	૧૮૮૯-૯૧
૧૧	સર નેમ્સ સાહેબ	"	૧૮૯૧-૧૯૦૦
૧૨	મી. આર. જનલ્સ સાહેબ	"	૧૯૦૦-૦૨
૧૩	મી. ટ્યુમીન સાહેબ	"	૧૯૦૨-૦૪
૧૪	સર મ્યુર મેકેન સાહેબ	"	૧૯૦૪-૦૫
૧૫	મી. યેમ હસલવન્ડ સાહેબ	"	૧૯૦૫-૧૨
૧૬	મી. લ્યુક્સ સાહેબ	"	૧૯૧૨-૧૫
૧૭	મી. લોરેન્સ સાહેબ	"	૧૯૧૫-૧૬
૧૮	મી. રિયુ સાહેબ	"	૧૯૧૬-૨૦

રિાધના એકઁગ કમીશનરો થઈ ગયા તેની યાદી.

નુક્રમ	નામ	હોદ્દા.	સન.
૧	મી. જોકળ સાહેબ	એકટ ગ કમીશનર	૧૮૫૬-૫૭
૨	સર ઇલીઅ સાહેબ	"	૧૮૫૯
૩	મી રામર્ટસન સાહેબ	"	૧૮૬૬
૪	મી. હેલવોઠ સાહેબ	"	૧૮૬૭-૬૮
૫	મી. મેલવીલ સાહેબ	"	૧૮૭૭-૭૯
૬	સર જેમ્સ પીક સાહેબ	"	૧૮૭૮-૮૧
૭	મી. કાર્ડેર્સ સાહેબ	"	૧૮૯૧
૮	સર વીગેટ સાહેબ	"	૧૮૯૭-૯૮
૯	સર આલીવેન્ટ સાહેબ	"	૧૮૯૫-૯૬
૧૦	મી. મ્યુલ્સ સાહેબ	"	૧૯૦૪
૧૧	મી. મોરીસન સાહેબ	"	૧૯૦૫
૧૨	મી લોરન્સ સાહેબ	"	૧૯૧૨-૧૪
૧૩	મી. ઘેરો સાહેબ	"	૧૯૧૪
૧૪	મી. ત્રિપ્પ સાહેબ	"	૧૯૧૯.
૧૫	મી. કેપ્લ સાહેબ	"	૧૯૧૮-૨૦

આ પુસ્તકની માલિકી સન ૧૯૧૭ તા ૨૫ માં એ. ડ.
મુજબ નોંધેલી છે.
